

„შავი ჭირის“ ეპიდემია საქართველოში XIX საუკუნის I ნახევარში

გიორგი სოსიაშვილი

გიორგი XII-ის მეფობის პერიოდში საქართველოში „შავი ჭირი“ რამდენჯერმე გავრცელდა. სამეფო კარს საკარანტინო სივრცეების მოსაწყობად საკმარისი ადამიანური რესურსი არ აღმოაჩნდა. რაკი ეპიდემია თურქეთიდან შემოდიოდა, გიორგი XII ახალციხის მხრიდან ვაჭრობის შეზღუდვით შემოიფარგლა. მეფის მცდელობამ გარკვეული დროის განმავლობაში სასურველი შედეგი გამოიღო. მცირე ხნის შემდეგ დედაქალაქში „შავი ჭირის“ შემთხვევების დაფიქსირების გამო, თბილისში მყოფმა რუსმა სამხედრო ჩინოვნიკებმა, ვერაზე, ლურჯი მონასტრის სიახლოვეს დაინფიცირებული მოქალაქეებისთვის სპეციალური სასნეულო მოაწყვეს. პლატონ იოსელიანის ცნობით:

სახლად აუშენეს წნელის ოთხი დიდი სახლი, გარედამ და შინიდან ლესულნი გაჯითა და ზევით ჭერი ფიცრითა, დახურულვილი. აპრილიდან აგვისტომდინ იყო ესე. მზრუნველობა სნეულთა სანოვაგისა და სანოლისა, მიანდვეს ქალაქისა მელიქსა დარჩია ბებუთოვს და ერთსა სომეხსა ადლოო..., ოს-მალოდამ მოსულსა, ჭირნახადსა (იოსელიანი 1978: 168).

საქართველოში 1802 წლის დასაწყისში „შავმა ჭირმა“ ისევ იფეთქა. თებერვალში რუსეთის ხელისუფლებამ დასავლეთ საქართველოდან ქართლში მოძრაობა შეზღუდა. იმერეთიდან მომავალ მგზავრებს სურამში ორკვირიანი კარანტინი უნდა გაეცლოთ. ამის შესახებ იულონ ბატონიშვილის კარის მნიგნობარი იოანე ქართველიშვილი წერს:

წარმოველ იმერეთით საქართველოდ ფებერვლის ვ (6) (იგულისხმება 1802 წლის 6 თებერვალი – გ. ს.) მოველ სურამს. აქა უკუე იყო კაპიტანი პართენ ეეთიმიჩი. ამან დამაყენა ორსა უკვე ღამესა ტეძერს(სიც) და შემდგომად სურამს. გარამახდევინა კარანტინი კვირიაკესა ორსა. აქა უმეტესითა შენუხებითა დავყავ, ვითარცა პყრობილმან. ფებერვლის 18 დღესა ამას, მომცა ბილეთი და გამო-მიტევა ჰხსენებულმან კაპიტანმან (ქართველიშვილი 1952: 91).

1802 წლის დეკემბერში „შავი ჭირის“ შემთხვევები ჯავახეთში დაფიქსირდა. მცირე ხნის შემდეგ კი ეპიდემია ქართლ-კახეთის ზოგიერთ სოფელშიც გამოვლინდა. ამ ინფორმაციას მთავარმართებელ პ. ციციანოვს გენერალი ლაზარევი გენერალ სერგეი ტუჩკოვის შეტყობინების საფუძველზე აწვდიდა. თბილისის სიახლოვეს, კერძოდ, სოფელ კოდაში, „ტფილისის მუშეკეტერთა პოლკში“ „შავი ჭირის“ პირველი შემთხვევა 1802 წლის 23 დეკემბერს გახდა ცნობილი (სამუშაო 2015: 105). ეპიდემიის გავრცელების შესახებ მიწოდებულ ინფორმაციას პავლე ციციანოვი თავდაპირველად სარწმუნოდ არ მიიჩნევდა, თუმცა სიტუაციის გაუარესების შემდეგ დარწმუნდა, რომ ქვეყანაში გავრცელებული სენი ნამდვილად „შავი ჭირი“ იყო. მთავარმართებლის დავალებით ჩაიკეტა თბილისის კარი (სამუშაო 2015: 105-106). ეპიდემიის სწრაფი ზრდის გამო ციციანოვმა 1803 წლის 15 იანვარს პეტერბურგს მიმართა, რათა სამედიცინო პერსონალით და მედიკამენტებით დახმარებოდნენ. ამ დროისთვის, საქართველოში მყოფ რუსეთის ხელისუფლების წარმომადგენლებს ჯერ კიდევ არ ჰქონდათ ჩამოყალიბებული სამედიცინო სამმართველო. ეპიდემიის საწყის ეტაპზე 13 ადამიანი გარდაიცვალა (სამუშაო 2015: 106).

მთავარმართებელმა პავლე ციციანოვმა 1803 წლის 18 აპრილს რუსეთის იმპერატორს სპეციალური პატაკი წარუდგინა. იგი საქართველოს ტერიტორიაზე 4 საბაჟო და 4 საკარანტინო საგუშაგოს შექმნას ითხოვდა, კერძოდ: სურამში – იმერეთის საზღვართან, ნალკაში – ახალციხესა და ჯავახეთის მიმდებარედ, ბამბაკის მხარის სოფელ ყარაკლისში (ყარაკლისი) – ყარსისა და ერევნის ოლქებთან ახლოს და შამშადილის პროვინციაში – განჯის სახანოს საზღვართან. 4 საბაჟოს და საკარანტინე სივრცის მოსაწყობად ჯამში 40 000 მანეთი იყო საჭირო (აქტები 1868: 239-241, №442). რუსეთის იმპერატორმა მთავარმართებლის თხოვნა დააკმაყოფილა და მითითებულ ადგილებში საბაჟოების და კარანტინების გახსნის შესახებ ბრძანება გასცა, გამოიყო თანხაც. ციციანოვის წარდგენილ გეგმაში მცირე ცვლილება იქნა შეტანილი. ერთ-ერთი კარანტინი განჯის სახანოს საზღვრის ნაცვლად, განჯაშივე მოეწყო, რადგან იმ დროისთვის განჯის ციხე რუსებს უკვე აღებული ჰქონდათ (აქტები 1868: 242, №446).

1803 წლის 16 ივნისს საქართველოს საექიმო სამმართველო ჩამოყალიბდა (აქტები 1868: 252, №479). იმავე წლის ივლისის დასაწყისში ეპიდსიტუაცია გაუარესდა. სამეფო ოჯახის წარმომადგენლები თბილისიდან მუხრანში გაიხიზნენ. ამის შესახებ იოანე ქართველიშვილი წერს: „ჭირი გაჩნდა ქალაქში; 1803-სა წელსა, ივლისის ცხრასა, ხიზნით წაველ მუხრანს. დედოფალიც (იგულისხმება დარეჯან დედოფალი, ერეკლე II-ის მეუღლე, 1734-1807 წ.წ., რომელიც სწორედ მუხრანიდან გადაასახლეს რუსეთში – გ. ს.) იქ მობრძანდა ამავე თვეში“ (ქართველიშვილი 1952: 96).

განსაკუთრებულად მძიმე იყო დედაქალაქისთვის 1803 წლის აგვისტო. თბილისში 1-8 აგვისტოს 44, 8-14 აგვისტოს 38, ხოლო 14-31 აგვისტოს კი 42 ადამიანი გარდაიცვალა (აქტები 1868: 259).

ხელისუფლების გადაწყვეტილებით 1803 წლის აგვისტოს დასაწყისში საკარანტინე სივრცე მოეწყო დუშეთში (აქტები 1868: 259); (სამუშაო 2015: 106). ეპიდემიის გავრცელებამ მოსახლეობაში პანიკა გამოიწვია. მღელვარებამ მოიცვა გორი და დუშეთი. ადმინისტრაციის მიერ გამოყოფილი გუშაგების მიუხედავად, მოსახლეობა ფარულად იხიზნებოდა. დაავადების შემთხვევები გახშირდა გორში, სადაც ეპიდემიოლოგიური სიტუაციის შესამოწმებლად საექიმო სამმართველოს ინსპექტორი, დოქტორი რეინგოლმი გაიგზავნა. საექიმო სამმართველოს სხვა ექიმები მივლინებაში იმყოფებოდნენ (აღნიშნული უწყება მკურნალების ნაკლებობას განიცდიდა. რუსეთიდან ახლად ჩამოსული მედპერსონალიდან 4 ეპიდემიის შედეგად გარდაიცვალა) (აქტები 1868: 259, №496). როგორც პავლე ციციანოვის მიერ იმპერატორისადმი გაგზავნილი ერთ-ერთი პატაკიდან ჩანს, ეპიდემიის გავრცელებას ხელს უწყობდა მოსახლეობის მიერ დასნებოვნებული ნივთების გადამალვა. ხელისუფლება ამ მხრივ მკაცრ ზომებს მიმართავდა. პოლიციამ ნივთების გადამალვის გამო დააკავა ერთი ადგილობრივი მკვიდრი და ერთი კავკასიის გრენადერთა პოლკის წარმომადგენელი. მთავარმართებელმა კომენდანტს¹ უბრძანა, რომ დაკავებული ადგილობრივი მკვიდრი 1000 კაციან მწყობრში გაეტარებინათ, ხოლო გრენადერთა პოლკის წარმომადგენელი კი სამხედრო სასამართლოსთვის გადაეცათ (აქტები 1868: 261, №501).

გენერალ ტუჩკოვის ინფორმაციით დედაქალაქიდან გასვლა აიკრძალა. თუმცა, შეღავათებით სარგებლობდნენ პავლე ციციანოვის გარემოცვის წარმომადგენლები. მთავარმართებლის დავალებით თბილისის კომენდანტს ქალაქიდან რამდენიმე ადამიანი გაუპარებია (სამუშაო 2015: 107). გენერალმა ტუჩკოვმა პავლე ციციანოვს იმ გეგმის შესაბამისად მოქმედება ურჩია, რომლითაც რუსეთის იმპერიის გუბერნიებში ეპიდემიების გავრცელების დროს მოქმედებდნენ. ტუჩკოვის შეთავაზებით ხელისუფლებას ჯანმრთელი მოქალაქეები ორთაჭალაში უნდა გადაეყვანა, ხოლო საექმო სიმპტომების მქონე ადამიანები კი დედაქალაქში დაეტოვებინა. თბილისში ამ დროს „საექმო სახლიც“ მოეწყო, სადაც ეპიდემიისთვის დამახასიათებელი ნიშნების მქონე მაცხოვრებლები მიჰყავდათ (სამუშაო 2015: 108-109). ხელისუფლების გადაწყვეტილებით აპატიმრებდნენ იმ მოქალაქეებს, რომლებიც მთავრობის მიერ მიღებულ წესებს არ ემორჩილებოდნენ (აქტები 1868: 257).

მთავარმართებელ ციციანოვის სახელზე 1804 წელს შედგენილ საქართველოს უმაღლესი მთავრობის აღმასრულებელი ექსპედიციის საანგარიშო მოხსენებაში, რომელიც კომენდანტებისა და კაპიტან-ისპრავნიკების მიერ შეგროვებულ ინფორმაციას ეყრდნობოდა, აღნიშნულია, რომ „შავი ჭირის“ პიკმა საქართველოში უკვე გადაიარა. დოკუმენტში ვკითხულობთ:

უფლის წყალობით, აღნიშნული დაავადება აღარ არის ტფილისში ივნისის 1-ლი რიცხვიდან, თელავში გასული 1803 წლის 22 დეკემბრიდან, თელავის მაზრაში იმავე თვის 25-დან, 20 ნოემბრიდან გორში, 1 მაისიდან გორის მაზრაში (იგულისხმება 1804 წელი – გ. ს.), ანანურსა და მის მაზრაში ამა წლის 15 აპრილიდან, სიღნაღის მაზრაში კი საერთოდ არ ყოფილა (აქტები 1868: 261-262, №505).

აღმასრულებელმა ექსპედიციამ თხოვნით მიმართა მთავარმართებელ პავლე ციციანოვს, რათა გაეუქმებინა კარანტინები როგორც თბილისთან, ისე ქვეყნის სხვა ადგილებში. ექსპედიციის წარმომადგენელთა რეკომენდაციით ეპიდემიის დასრულების შესახებ შეტყობინება უნდა დაეგზავნათ მეზობელი გუბერნიებისთვის, ასევე დონის ჯარის და შავი ზღვის საჯარისო კანცელარიებისათვის (აქტები 1868: 262).

1803 წლის 15 ივნისიდან 1804 წლის 1 ივნისამდე საქართველოში 1570 ადამიანი გარდაიცვალა. აქედან თბილისში ეპიდემიის გამოვლენიდან მის „შავ ჭირად“ აღიარებამდე სხვადასხვა წოდების ორივე სქესის 50 ადამიანი დაიღუპა. დედაქალაქში 1803 წლის 15 ივლისიდან 1804 წლის 1 ივნისამდე ეპიდემიას შეენირა 146 სამხედრო პირი; სამოქალაქო დანაყოფის 18 ჯარისკაცი; სამთო რაზმის 1 ხელოსანი; საუნეებო მსახური – 11; ქართველი, სომეხი და რუსი სხვადასხვა სამხედრო ჩინის მქონე

ორივე სქესის 141 ადამიანი, 1 ექიმი, სულ 368 ადამიანი. ლორეს მაზრაში ეპიდემიის შედეგად გარდაიცვალა: ქართველი, აზერბაიჯანელი და სომეხი ეროვნების 382 ადამიანი. თელავში გარდაიცვალა კომენდანტი (ვიცე-პოლკოვნიკი ფელკერი) მეუღლით და ქალიშვილით (სულ 3 ადამიანი), ასევე 35 სამხედრო მოსამსახურე, სამოქალაქო დანაყოფის 6 ჯარისკაცი, ასევე ადგილობრივი მაცხოვრებლები – ორივე სქესის 45 მოქალაქე, მათ შორის, ქალაქის მკურნალის ვოროჩენკოვის მეუღლე და ქალიშვილი, ასევე სასულიერო პირი სიდამონოვი და მისი ორი მსახური, სომეხი სასულიერო პირი ოჯახით და სხვ. თელავში გარდაცვლილთა რაოდენობამ 89 შეადგინა. თელავის მაზრაში „შავმა ჭირმა“ 75 ადგილობრივი მაცხოვრებელი იმსხვერპლა. გორში ეპიდემიის შედეგად ორივე სქესის 40 ადამიანი გარდაიცვალა, გორის მაზრაში 249, დუშეთში 18 სამხედრო მოსამსახურე, ასევე სამოქალაქო დანაყოფის 7 ჯარისკაცი და სხვადასხვა წოდების 77 ადამიანი; სულ 102; ანანურში „შავი ჭირით“ გარდაიცვალა 5, ხოლო ანანურის მაზრაში 247 ადგილობრივი მაცხოვრებელი; დაავადებას შეენირა დონის ეფრემოვის მე-3 პოლკის 4 კაზაკი; სულ – 256 ადამიანი. როგორც ითქვა, ეპიდემიის შედეგად გარდაცვლილთა რაოდენობამ მთლიანად 1570 შეადგინა. პავლე ციციანოვისადმი 1804 წლის 12 აგვისტოს დაწერილ მოხსენებით ბარათში, აღნიშნულია, რომ ექსპედიცია თელავის, ანანურის, გორის და ლორის მაზრებში აღნიშნული დაავადებით დაღუპული სხვა სამხედრო პირების შესახებ ინფორმაციას არ ფლობდა (აქტები 1868: 261-262, №505); (სამუშაო 2015: 111).

თუ ექსპედიციის მოხსენებით ბარათს დავუკვირდებით, „შავი ჭირით“ გარდაცვლილთა დიდ ნაწილს სამხედრო დანაყოფებში მყოფი მოსამსახურეები (სავარაუდოდ, არაქართველები), შეადგენდნენ, თუმცა „შავმა ჭირმა“ ბევრი ქართველიც შეინირა. აღსანიშნავია, რომ საკმაოდ დიდი მსხვერპლით დასრულდა ეპიდემია გორსა და გორის მაზრაში, სადაც 289 ადგილობრივი მაცხოვრებელი გარდაიცვალა. 1810 წელს კავკასიაში თურქეთიდან „შავი ჭირის“ ახალი ტალღა გავრცელდა. ეპიდემია მოედო ქართლ-კახეთის ქალაქებს, განჯას, დერბენტს. მოარულმა სენმა იმსხვერპლა ალავერდის სპილენძის ქარხნის მუშები. როგორც პ. გუგუშვილი აღნიშნავს: „ყამიანობამ მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოში იმსხვერპლა 2042 მამრი, 1646 მდედრი და 567 ბავშვი, და ეს მხოლოდ ოფიციალური ცნობების თანახმად. მოსახლეობა გარბოდა ქალაქებიდან. თბილისი და სხვა ქალაქები დაცარიელდა“ (აქტები 1868: 289).

თურქეთიდან შემოსულმა ეპიდემიამ განსაკუთრებით იჩინა თავი ახალციხესა და მის შემოგარენ სოფლებში. 1810 წლის 21 ნოემბერს „შავი ჭირი“ გავრცელდა ახალციხესთან რუსული ჯარის გვერდით მყოფ ახალციხის დასაკავებლად მებრძოლ მილიციაში. მალე დაავადება ჯარისკაცებსაც აღმოაჩნდათ. დაავადების შედეგად 5 ჯარისკაცი და 7 მილიციელი გარდაიცვალა. მათ შორის თავადი ციციშვილი (ლომსაძე 2011: 136). თურქების მხრიდან ტყვედ ჩავარდნილთა ინფორმაციით, ახალციხის გარნიზონში უკვე 10 დღე იყო, რაც „შავი ჭირის“ ეპიდემია მძვინვარებდა. ხელისუფლებამ საჯარისო ნაწილი მილიციისგან გამოაცალკევა. მილიციელებს და ჯარისკაცებს ახალციხის შემოგარენ სოფლებში მოსახლეობასთან ყოველგვარი კონტაქტი აეკრძალათ (აქტები 1870: 105, №132). 2 მთავარმართებელ ტორმასოვის მიერ პოლიციის მინისტრის ბალაშოვისადმი გაგზავნილი 1811 წლით დათარიღებული წერილიდან ჩანს, რომ „შავი ჭირის“ ეპიდემიამ თავი იჩინა ქარელსა და ბრეთში (აქტები 1870: 105-106, №132, 134). 1811 წლის თებერვალში „შავი ჭირი“ გაჩნდა თბილისის სამხედრო ჰოსპიტალშიც, თუმცა მიზეზი ვერ დაადგინეს. ჰოსპიტლიდან ცალკე გაუყვანიათ დაავადებულები. იზოლაციაში მოუთავსებიათ ასევე საეჭვო სიმპტომების მქონე ადამიანები (აქტები 1870: 106, №135). გენერალ-მაიორ სიმონოვიჩის მიერ მთავარმართებელ ტორმასოვისადმი 1811 წლის 28 ივნისს გაგზავნილ მოხსენებაში აღნიშნულია, რომ „შავმა ჭირმა“ დიდი მსხვერპლი მოიტანა საჩხერეში. გადამდები დაავადება ზემო იმერეთში ზურაბ წერეთლის აზნაურმა გრიგოლ ათანაშვილმა-მაჭავარიანმა შეიტანა, რომელიც საჩხერეში ჩასვლიდან მესამე დღეს გარდაიცვალა. ეპიდემიამ შეინირა მისი ნათესავებიც, რომელთა სახლშიც გარდაცვლილი იყო დაბინავებული (აქტები 1870: 107, №136). 1811 წელს, დასავლეთ საქართველოში „შავი ჭირის“ გავრცელების შესახებ კიდევ ერთი ცნობა გვაქვს, რომელიც „მღვდელ-მონაზონ ნიკიფორეს ქრონიკას“ შემოუნახავს: „1811 გაჩნდა იმერეთს ჟამი“ (ჯორდანი 1967: 647).

„შავი ჭირის“ გავრცელებამ 1811 წელს ქართლ-კახეთის მოსახლეობაში პანიკა გამოიწვია. დაცარიელდა თბილისი. მოსახლეობა დედაქალაქიდან გაიხიზნა. ამასთან დაკავშირებით საინტერესო ინფორმაციას გადმოგვცემს მოვლენის თვითმხილველი ალექსანდრე ორბელიანი. იმ დროს, როცა ეპიდემიამ თავი იჩინა, თეკლა ბატონიშვილის ვაჟი ცხრა წლის იყო. მისი მოგონებიდან ირკვევა, რომ დაავადება გავრცელდა თბილისში, ასევე ქართლის და კახეთის სოფლებში. მოსახლეობა საცხოვრებლებიდან იხიზნებოდა. ალექსანდრე ორბელიანი წერს:

მე მაშინ ცხრა წლისა ვიქნებოდი, მე ეს კარგათ მახსოვს. ეს ხმა ყველასათვის შაშინელი იყო, იძახდნენ აქ გაჩნდა, იქ გაჩნდა; აქ მოკვდა, იქ მოკვდა, ეს აიყარა, ის წავიდა, ეს დაიხიზნა, ის გაეშურა. სულ ეს ხმები იყო ზევით ქვევით ქართლ-კახეთში და ეს ხმები ამ ქალაქ ტფილისში მოდიოდა. სადაც აქაც იყო გაჩენილი ჭირი. ზოგს ქუჩაში და ტფილისის ხალხი ბევრი იყრებოდნენ, მიდიოდნენ იქა, სადაც სოფლებში ჯერ კიდევ არ გაჩენილიყო (ორბელიანი 2009: 39).

ეპიდემიამ საზოგადოების წარმომადგენლებს ერთმანეთის მიმართ სოლიდარობის განცდა გაუღრმავა. ალექსანდრე ორბელიანი გადმოგვცემს:

ვინც უნდა ყოფილიყო, უმცნობი, თუ მცნობი, თუნდა მოსისხლე მტერი, რაკი კარზედ მიადგებოდა სოფელში სადმე ან თვით ქალაქებში და სახლის პატრონს დაუძახებდა: ღვთის სტუმარი არ გინდაო? – გათავდებოდა. მაშინათვე გამოეგებებოდნენ დიდი პატარანი და ყოველისფრით განუსვენებდნენ, თუნდა წელიწადები ყოფილიყო (ორბელიანი 2009: 39).

ალექსანდრე ორბელიანის ოჯახი მარტყოფში გაიხიზნა. როგორც ირკვევა, თეკლა ბატონიშვილმა თავისი კარ-მიდამო თბილისში ორ მსახურს ჩააბარა:

აქ ქალაქში კი ორი მოსამსახურე დააგდეს სახლში ჩემმა დედ-მამებმა ამ დარიგებით: ეზოს ალაყაფის კარი დაკეტილი გქონდესთ, არავინ არ შემოუშოთ თქვენთან და არც თქვენ გახვიდეთ სადმე, სულ შინ იყავით. ფქვილი ბევრი გაქეთ, ფიჩხი ბევრი და როდისაც დაგჭირდეთ, პური გამოაცხვეთ. ამასთან ერბო, ხახვი და ყველი ბევრი გექნებათ. ხან ყველ-პურზე გადაიარეთ და ხან ხარშო გააკეთეთ ხოლმე. დასალევი წყალიც შუალამის დროს მოიტანეთ, იმ დროს ფეხი მიწყვეტილი არის, არავინ არ შეგხვდებათ და თუ შეგხვდესთ ვინმე, ხმას ნუ გასცემთ, ასე მოერიდებით ყველას (ორბელიანი 2009: 40).

დაავადება მალე მარტყოფშიც გაჩნდა და ალექსანდრე ორბელიანის ოჯახმა პატარძელს მიაშურა (ორბელიანი 2009: 40). თუმცა „შავი ჭირი“ მალე აქაც გავრცელდა: „ცოტაოდენი ხანის შემდგომ აქაც მოვიდნენ ჭირისაგან მორიდებული ხალხი, სხვა სოფლებში დახიზნულები ქ. ტფილისისა და სოფლის მოსახლეებში დაიფანტნენ“ (ორბელიანი 2009: 44). გახიზვნის მიუხედავად, „შავი ჭირით“ დაინფიცირდა ცხრა წლის ალექსანდრე ორბელიანიც, როგორც თვითონ წერს:

ამ დროს სად იყო და სად არა, ანუ როგორ საიდგანა, მე ავით გავხდი, მაშინვე, ჩემ დედ-მამამა ჩემი გამდელი მამიჩინეს ერთის მოსამსახურითა და სხვა არავინ არ მომაკარეს – აღარც თვითონ, ისე მოგვერიდნენ სულერთიან, მაგრამ ისინი სხვაგან არსად გადასულან, მხოლოდ მე შორიხლოს გამაწვინეს, ერთს დარბაზში და იქ მპატრონობდნენ ის ორნი (ორბელიანი 2009: 44).

დაინფიცირებულ ბავშვს და მასზე მიჩენილ მზრუნველ ქალს მსახურები განსაკუთრებული სიფრთხილით ეკონტაქტებოდნენ:

დილას და საღამოს მოგვიტანდნენ სასმელს საჭმელს და სანთელს მოსამსახურენი, იქვე კარეფში ჩასდგამდნენ და იმის მაგიერსა ჭურჭელს, ადრე რომ გავცლიდით, იქვე დააწყობდნენ კარგათ დარეცხილსა, იმას აიღებდნენ და საჩქაროთ წავიდოდნენ. ამასთან ჩაი შაქარიც არ გვკლებია, ყველა იყო რაც რიგია ჩვენი ნუზლი (ორბელიანი 2009: 44).

ორმოცდღიანი ავადმყოფობის შემდეგ შავი ჭირისაგან დასნებოვნებული ალექსანდრე ორბელიანი მომჯობინდა. საბედნიეროდ, ეპიდემიით მის ოჯახში სხვა არავინ დაინფიცირებულა (ორბელიანი 2009: 44). 1811 წლის ივნისში „შავი ჭირის“ გავრცელების გამო დედაქალაქიდან მოსახლეობის გახიზვნის შესახებ ცნობას გვანვდის ასევე იოანე ქართველიშვილი. იულონ ბატონიშვილის კარის მნიგნობარს სოფელ მარტყოფისთვის შეუფარებია თავი:

1811-ს წელსა, ივნისის 16-ს, ჭირის მიზეზით ავიყარენით ქალაქიდან, ვიყავით პირველად მარტყოფს, აგვისტოს პირველამდე; მერე ნორიოს, აგვისტოს 31-მდე; შემდგომად თათრების სოფელს, მულანლოში, ივრის პირზე დეკემბრის 12-ს მოვედით კარანტინში, ავლაბარში, და 14-ს შემოვედით ქალაქში (ქართველიშვილი 1952: 97).

ახალციხის მხრიდან ქართლსა და იმერეთში გავრცელებულმა ეპიდემიამ ერთი წლის განმავლობაში ათასობით ადამიანი იმსხვერპლა (ლომსაძე 2011: 137). „შავი ჭირი“ სამეგრელოსა და გურია-საც მოედო. ამის შესახებ ნ. დადიანი წერს:

წელსა ამას, 1811, გაჩნდა იმერეთსაშინა, ოდიშსა და გურიასა საშინელი მომსვრელი სენი (ე. ი. ჟამი) და ამასთან საშინელი და საკვირველი სიყმილი, რომელ უთვალავნი მოისრნენ და მრავალი განიბნენ, კნინლა და შუა გაიყო ყოველნი ქვეყანანი ესე ზემოხსენებული და მრავალნი წარვიდნენ აფხაზეთად, ვინათგან აფხაზეთსა შინა არა იყო წელსა მას სიყმილი და არცა იგი მომსვრელი სენი (დადიანი 1962: 203); შდრ. (ლომსაძე 2011: 137).

1811 წელს „შავი ჭირის“ გურიაში გავრცელებას ადასტურებს დ. ბაქრაძის მიერ მიკვლეული შემოქმედის „გულანის“ არშიაზე მიწერილი შენიშვნა: „ჩყიბ (1811) წელსა დიდი შიმშილი იყო და შემდგომ ჟამი გამოჩნდა იმავე წელშიდ“ (გუგუშვილი 1949: 288). 1811 წელს, საქართველოში გავრცელებული „შავი ჭირი“ დიდი მსხვერპლით დასრულდა. 1812 წლის 5 აპრილს, მთავარმართებელ მარკის პაულუჩის მიერ პოლიციის მინისტრის ბალაშევის სახელზე შედგენილ წერილზე თანდართული უწყისის მიხედვით 1811 წლის მაისიდან 1812 წლის 1 იანვრამდე ეპიდემიის შედეგი ასეთი იყო: ქ. თბილისში (მაისი-დეკემბერი), გარდაიცვალა: 230 მამაკაცი, 174 ქალი, 124 ბავშვი, სულ 528; გამოჯანმრთელდა: 72 მამაკაცი, 81 ქალი, 51 ბავშვი, სულ 204; კარანტინში იმყოფებოდა: დასნეოვნებული 97 მამაკაცი, 103 ქალი, 55 ბავშვი, სულ 255; ჯანმრთელი: 188 მამაკაცი, 210 ქალი, 109 ბავშვი, სულ 507; თბილისის მაზრაში (აპრილი-ივლისი) გარდაიცვალა: 71 მამაკაცი, 49 ქალი, 55 ბავშვი სულ 175; გამოჯანმრთელდა: 8 მამაკაცი, 7 ქალი, 13 ბავშვი, სულ 28; ქ. ანანურში (აპრილი-აგვისტო): გარდაიცვალა: 19 მამაკაცი, 20 ქალი, 18 ბავშვი, სულ 57; გამოჯანმრთელდა 94 მამაკაცი, 66 ქალი, 55 ბავშვი, სულ 215; ანანურის მაზრაში (მაისი-დეკემბერი): გარდაიცვალა: 83 მამაკაცი, 104 ქალი, 42 ბავშვი, სულ 229; გამოჯანმრთელდა: 75 მამაკაცი, 74 ქალი, 29 ბავშვი, სულ 178; კარანტინში იმყოფებოდა: დასნეოვნებული 48 მამაკაცი, 68 ქალი, 29 ბავშვი, სულ 145; ჯანმრთელი: 54 მამაკაცი, 59 ქალი, 25 ბავშვი, სულ 138; ქ. ელიზავეტოპოლში 25 ივლისიდან 25 სექტემბრის ჩათვლით გარდაიცვალა: 150 მამაკაცი და 136 ქალი; 25 სექტემბრიდან 30 ოქტომბრის ჩათვლით 93 მამაკაცი და 103 ქალი; 30 ოქტომბრიდან 27 ნოემბრის ჩათვლით 29 მამაკაცი და 23 ქალი; იმავე წლის დეკემბერში 2 მამაკაცი. სულ გარდაიცვალა 274 მამაკაცი და 262 ქალი, ჯამში 536 ადამიანი; გამოჯანმრთელდა: 10 ქალი და 8 ბავშვი, სულ 18 ადამიანი; კარანტინში მოთავსებული იყო: 1 დასნეოვნებული ბავშვი და 3 მამაკაცი, სულ 4 ადამიანი. ელიზავეტოპოლის მაზრაში (ივლისი-დეკემბერი) გარდაიცვალა: 81 მამაკაცი, 53 ქალი, 11 ბავშვი, სულ 145; გამოჯანმრთელდა: 10 მამაკაცი, 4 ქალი, 1 ბავშვი, სულ 15; კარანტინში იმყოფებოდა: დასნეოვნებული 6 მამაკაცი, 4 ქალი, 2 ბავშვი. სულ 12; ჯანმრთელი 5 მამაკაცი და 2 ქალი, სულ 7; ქ. გორში (ივნისი-სექტემბერი) გარდაიცვალა 58 მამაკაცი, 36 ქალი, 19 ბავშვი, სულ 113; გორის მაზრაში (1810 წლის დეკემბერი, 1811 წლის იანვარი-დეკემბერი) გარდაიცვალა: 518 მამაკაცი, 424 ქალი, 235 ბავშვი, სულ 1177; გამოჯანმრთელდა 235 მამაკაცი, 227 ქალი, 205 ბავშვი, სულ 667; თელავში (მაისი-ივლისი): გარდაიცვალა: 24 მამაკაცი, 15 ქალი, 9 ბავშვი, სულ 48; თელავის მაზრაში (მაისი-დეკემბერი): გარდაიცვალა: 448 მამაკაცი, 326 ქალი, სულ 774; გამოჯანმრთელდა 77 მამაკაცი, 85 ქალი, 6 ბავშვი, სულ 168; კარანტინში იმყოფებოდა: დასნეოვნებული 115 მამაკაცი და 100 ქალი, სულ 215; ჯანმრთელი 146 მამაკაცი და 139 ქალი, სულ 285; სიღნაღის მაზრაში (მაისი-ივლისი): გარდაიცვალა: 62 მამაკაცი, 52 ქალი, 28 ბავშვი, სულ 142; ბორჩალოს დისტანციაში (აგვისტო-დეკემბერი): გარდაიცვალა: 174 მამაკაცი, 131 ქალი, 26 ბავშვი, სულ 331; გამოჯანმრთელდა: 1 მამაკაცი და 1 ქალი, სულ 2; აღნიშნულ მონაცემებზე დაყრდნობით მოცემული დროისათვის საქართველოში გარდაიცვალა: 2042 მამაკაცი, 1646 ქალი და 567 ბავშვი, სულ 4655 ადამიანი; გამოჯანმრთელდა: 574 მამაკაცი, 531 ქალი და 155 ბავშვი, სულ 1260; კარანტინში იმყოფებოდა: დასნეოვნებული 226 მამაკაცი, 276 ქალი, 89 ბავშვი, სულ 591; ჯანმრთელი 393 მამაკაცი, 410 ქალი და 31 ბავშვი, სულ 734. აღნიშნულ უწყისში ეპიდემიის შედეგად გარდაცვლილ ადამიანთა მონაცემებში ნაჩვენებია მხოლოდ ადგილობრივი მოსახლეობა, დოკუმენტში არ არის შეტანილი ინფორმაცია სამხედრო ჩინოსნების მსხვერპლის შესახებ (აქტები 1873: 35, №60).

ზემოთ ნახსენებ მთავარმართებელ მარკიზ პაულუჩის წერილიდან ჩანს, რომ 1812 წელს საქართველოში „შავი ჭირი“ შეწყდა. რუსი მოხელე პოლიციის მინისტრს თხოვნით მიმართავდა, ეს სასიხარულო ინფორმაცია იმპერატორისთვის ეცნობებინა. მარკიზ პაულუჩი ეპიდემიის დამარცხებას მის

მიერ გატარებულ ღონისძიებებს მიაწერდა. მათ შორის, გიტონ დე მორვოს გაზის (დოკუმენტში ასეა მოხსენიებული – გ. ს.) გამოყენებას, კარანტინების მოწყობას და თბილისის მოსახლეობის ჯანმრთელობის დაცვის კომიტეტის შექმნას. წერილის მიწერის დროს, მთავარმართებლის ინფორმაციით საქართველოს ქალაქებსა და მაზრებში „შავი ჭირით“ დაინფიცირების შემთხვევები აღარ ფიქსირდებოდა (აქტები 1873: 35, №60).

1811 წლის დეკემბერში ეპიდემია საქართველოში დროებით ჩაცხრა. რუსეთის ხელისუფლებამ 24 პუნქტისაგან შედგენილი სპეციალური ინსტრუქცია შეიმუშავა, რომელიც მოქალაქეებისთვის შეზღუდვების შემსუბუქებას ითვალისწინებდა. თუმცა, ეპიდემიას რომ ხელახლა თავი არ ეჩინა, მოსახლეობას გარკვეული მითითებები უნდა შეესრულებინა. 1811 წლის 12 ნოემბერს მთავარმართებელ მარკიზ პაულუჩის მიერ გენერალ-მაიორ სტალის სახელზე შედგენილ 24 პუნქტიან ინსტრუქციაში ვკითხულობთ:

ვგონებ, რომ უკვე შეწყდა ქ. ტფილისში საუბედუროდ მძვინვარე გადამდები დაავადება, რომლის გამოც ადგილობრივმა მთავრობამ მოსახლეობას უფლება მისცა ქალაქის შემოგარენში გასულიყო, რათა ქალაქის შევიწროებულ პირობებში ამ დამღუპველი დაავადების მოქმედება არ გაძლიერებულიყო; ზამთრის მოახლოვებასთან დაკავშირებით ვხედავ უკიდურეს გადაუდებელ აუცილებლობას მივცე ქალაქის მაცხოვრებლებს სახლებში დაბრუნების უფლება, რითაც სიცოცხლით გამოწვეულ მოსალოდნელ დაავადებებს თავიდან ავიცილებთ, და ბოლოს, პატივისცემას ვადასტურებ ხელოსანთა საზოგადოების მიმართ, რომელიც ქ. ტფილისის დიდ ნაწილს შეადგენს და უმუშევრობის გამო გაღატაკდა. ვიღებ გადაწყვეტილებას ყველა ამ მნიშვნელოვან მიზეზთა გამო ადგილობრივი მოსახლეები თავიანთ საცხოვრებლებში შევიყვანო. მაგრამ ყოველივე ისე უნდა განხორციელდეს, რომ გადამდებმა დაავადებამ მოსახლეობაში თავი კვლავ არ იჩინოს, საამისოდ მე საჭიროდ ჩავთვალე შემდეგი განკარგულების გატარება, რომლის შესრულება, თქვენო აღმატებულებავ, თქვენ გენდობათ: 1. გავალებთ თქვენი უშუალო ზედამხედველობით ტფილისში მოსახლეობის ჯანმრთელობის დაცვის კომიტეტის დაარსებას, რომლის მთავარი მიზანი ყველა იმ საჭირო ზომების მიღება იქნება, რომლებიც სათანადო წესრიგის დაცვით ქ. ტფილისში მოსახლეობის დაბრუნებას უზრუნველყოფენ და დასნეოვნებული და საეჭვო მდგომარეობაში ყველა სახლის და ნივთის სრულად განწმენდას მოახდენენ. აღნიშნული კომიტეტის თავმჯდომარედ საკოლეგიო მრჩეველი თავადი დაჩი ბებუთოვი ინიშნება, ხოლო მის წევრებად ტფილისის კომენდანტი, საექიმო სამმართველოს ინსპექტორი, ექიმი პრიბილი, ნაცვალი და ერთი მოქალაქე თქვენვე შეარჩიეთ, რომელთაც ამ თანამდებობებზე დანიშვნის შესახებ თქვენო აღმატებულებავ თავად გამოუცხადებთ. თუმცა კომიტეტი ვალდებული იქნება თავისი მოთხოვნებით უშუალოდ თქვენ მოგმართოთ. 2. კომიტეტმა უნდა დაიწყოს თავისი საქმიანობა მიმდინარე თვის 13-ში, ხოლო სხდომები ჩატარდება თავმჯდომარესთან. 3. თქვენი აღმატებულების და კომიტეტის ზედამხედველობის ქვეშ ექცევა კარანტინების მოწყობა იმ გზებზე, რომელთაც ქალაქის უმთავრეს კარიბჭეებთან მივყავართ, ისეთებთან, როგორიც არის აბანოების, ავლაბრის და წავკისის; სხვა კარიბჭეები ქალაქის განმენდის დროს უნდა ჩაიკეტოს. 4. აღნიშნული კარანტინები წინასწარვე უნდა უზრუნველყოთ ყველა იმ მარაგით, რაც საჭირო იქნება დაბრუნებული ხალხის და მათი ნივთების დეზინფექციისთვის. 5. თითოეულ კარანტინს უნდა ჰყავდეს ერთი კომისარი, ერთი მკურნალი, ერთი თარჯიმანი, რომელსაც შეეძლება რუსულად, ან ქართულად კარანტინში შემსვლელი ადამიანების სახელების ჩანერა და 3 ან 4 მოხელე კომიტეტის შეხედულებისამებრ. 6. თითოეულ კარანტინთან ჩადგება სათანადო ყარაული, რომელიც უშუალოდ დაექვემდებარება კომიტეტს. 7. მათთვის, ვინც იმ ადგილებიდან მოემგზავრება, სადაც დაავადება ექვსი და მეტი კვირის წინ სრულად შეწყდა, ინიშნება 24 საათიანი კარანტინი, ხოლო მათთვის, ვინც იმ ადგილებიდან ჩამოვა, სადაც ჯერ კიდევ 20 დღის წინ დაავადება არსებობდა, დაინიშნება კარანტინი 3 დღე-ღამის ვადით, ყოველგვარი გამონაკლისის გარეშე. 8. წინა მუხლის ზედმინევნით შესრულებისთვის აუცილებლად საჭიროა, რომ კომიტეტს გააჩნდეს დაავადებასთან დაკავშირებით ყველა საეჭვო ადგილების სია და საერთოდ ყველა ვინც მოემგზავრება საერო პოლიციაზე უწყებრივად დაქვემდებარებული ადგილებიდან უნდა ჰქონდეს მათ მიერ მიცემული მოწმობები ან ბილეთები, რის თაობაზეც, თქვენო აღმატებულებავ ყველა ადგილას უნდა დაიგზავნოს საჭირო შეტყობინება. 9. კარანტინში მყოფი ყველა პირი ვალდებულია უსიტყვოდ დაემორჩილოს კომიტეტის მიერ დადგენილ ყველა წესს და არ დამალოს არანაირი ნივთები. ურჩები კი, როგორც სამშობლოს მოღალატეები, სამხედრო სასამართლოს გადაეცემიან. თქვენო აღმატებულებავ, იმისთვის, რომ მოსახლეობამ დროულად მიიღოს შეტყობინება, საჭიროა ქალაქის მკვიდრთა ახლანდელ ადგილსამყოფლებში დაუყოვნებლივ მიენოდოს ინფორმაცია ყოველივე აღნიშნულის შესახებ; 10. ამჟამად კარანტინში მყოფი პირების საკუთარ საცხოვრებლებში გაშვება შესაძლებელი იქნება კომიტეტის მიერ მიზანშეწონილად მიჩნევის, მათი სახლების განმენდის და შეკვამლის შემთხვევაში. რაც შეეხება დასნეოვნებულ სახლებში დარჩენილ ნივთებს, რომელთა განმენდა ხარჯებთან არის დაკავშირებული

– კომიტეტის გადაწყვეტილებით სახლებთან ერთად უნდა დაწვან. 11. ქალაქის თითოეულ ნაწილში უნდა დაინიშნოს ერთი მკურნალი; იმის გამო, რომ თითოეულ კარანტინსაც უნდა ჰყავდეს მკურნალი და მათი ნაკლებობაა, მკურნალს, რომელიც განაგებს ქალაქის ნაწილს, უნდა დაევალოს ამ ნაწილისადმი კუთვნილი კარანტინის ზედამხედველობაც. ქალაქის ნაწილის ზედამხედველი პოლიციის ოფიცერი ვალდებულია თვალყური ადევნოს მკურნალის მიერ გაცემული ინსტრუქციის ზუსტ შესრულებას. სახლების განმედიისათვის მკურნალს უნდა გამოეყოს ორი-სამი დამხმარე მოხელე, რომელთაც მოსახლეთა დაბრუნებისას, სახლებში დატოვებული ნივთების გულდასმით დასუფთავების მიზნით მკაცრი ზედამხედველობის დაწესება და ამ მიმართებით ბოროტმოქმედების ყოველგვარი შემთხვევის აღკვეთაზე პასუხისმგებლობა ეკისრებათ. 12. თქვენო აღმატებულებავ, კარგი იქნება თუ ქალაქის თითოეული ნაწილისთვის გამოიყოფა ადგილი ნივთების განმედიისა და შეკვამლისათვის, რისთვისაც საჭირო მარაგის მიტანა კომიტეტის მოთხოვნით სავსე აფთიაქიდან მოხდება. 13. ქალაქის თითოეული ნაწილის პოლიციის ოფიცერი ვალდებულია შეამოწმოს ყველა მოსახლე ყოველდღიურად, იზრუნოს მათზე და ავადმყოფობის ნებისმიერ შემთხვევაში, რა სახითაც არ უნდა გამოვლინდეს, დაუყოვნებლივ აცნობოს ქალაქის ამავე ნაწილის მკურნალს, რათა ამ გზით მაშინვე გამოაშკარავდეს გადამდები დაავადების ხელახალი აფეთქების საფრთხე. 14. ეკლესიებსა და სხვა ადგილებში დასაწყობებული ნივთები, გასაწმენდათ გამოტანამდე საჭიროებენ განიავებას. თქვენო აღმატებულებავ, გაეცით ბრძანება, რათა 3 დღე-ღამით გაიღოს ყველა კარი და სარკმელი იმ ადგილებისა, სადაც ეს ნივთები არიან დაცული, ხოლო ქურდობის და სხვა ბოროტმოქმედებისაგან თავის დასაცავად თითოეულ ადგილზე ჩადგეს ყარაული. 15. ზოგიერთი ნივთის, რომელიც შესაძლოა შეკვამლით დაზიანდეს, გასაწმენდათ დასაშვებია საზოგადოებრივი აბანოების გამოყენება, აქაც შეიძლება ჩადგეს ყარაული. 16. ყველა თავმოყრა ეკლესიებში და აბანოებში უნდა აიკრძალოს იმ დროით, რაც ქალაქის განმენდას სჭირდება. 17. ნებისმიერი ავადმყოფი ადამიანი ვალდებულია თავის დაავადებაზე, როგორი უმნიშვნელოც არ უნდა ეგონოს, განუცხადოს საკუთარ მკურნალს ან პოლიციის ოფიცერს. 18. იმ დრომდე, ვიდრე კომიტეტის გადაწყვეტილებით ქალაქი სრულად განმენდილად არ გამოცხადდება, ვერცხლის, ოქროს და სპილენძის ფულის გაცვლა უნდა წარმოებდეს ძმრის გამოყენებით, უნდა მოხდეს მასში ამოვლება და რამდენიმე წუთით (გასაშრობად – გ. ს.) დატოვება. 19. კომიტეტის ორი წევრი ვალდებულია ყოველდღიურად მოინახულოს კარანტინები და მეთვალყურეობა გაუწიოს იქ წესრიგის დაცვას, ხოლო სხვა ორი წევრი ვალდებულია ყოველდღე ქალაქის ყველა ნაწილი შეამოწმოს. 20. თქვენო აღმატებულებავ, გაეცით განკარგულება, რომ ყველა ის ადგილი საქართველოში, სადაც გადამდები დაავადება ჯერ კიდევ არსებობს, ჩაიკეტოს და მათთან ყოველგვარი კავშირი შეწყდეს, ამასთან ერთად მათი სასიცოცხლო მოთხოვნილებების და სხვა დახმარებების კრიზისის აღმოსაფხვრელად საჭიროა მათ ყოველივე საერო პოლიციის მეშვეობით მიეწოდოს იმ წესების საფუძველზე, რომელთაც კომიტეტი დაადგენს. 21. კომიტეტი და ქ. თბილისში მოწყობილი კარანტინები იარსებებენ იმ დრომდე, ვიდრე არ ვიქნები სავსებით დარწმუნებული, რომ ეპიდემია სრულიად შეწყდა, მაშინ კი მოხდება მათი გაუქმება. 22. თქვენო აღმატებულებავ, ამ საგნისთვის საჭირო ყველა დანახარჯი უშუალოდ თქვენს უწყებაში იქნება. დანახარჯების ასანაზღაურებლად საჭირო ფულის გაცემა, თქვენი შუამდგომლობით მოხდება ჩემგან, ჩემს განკარგვაში არსებული თანხებიდან. 23. კომიტეტის საქმეების წარმოებისთვის მთავრობიდან მოავლინეთ 1 საქმისმწარმოებელი და 1 მწერალი. 24. თქვენო აღმატებულებავ, გავალებთ გააცნოთ აღნიშნული წესები მოსახლეობას და მიაწოდოთ ისინი როგორც კომიტეტს, ისე კარანტინებს (აქტები 1873: 29-30, №50).

1812 წელს „შავმა ჭირმა“ დასავლეთ საქართველოში იჩინა თავი. ამას ადასტურებს „აბაშიძის ქრონიკა“, ანუ „იმერეთის ქრონიკები“: „ჩყიბ (1812 წ.) ჟამი გაჩნდა და ქვეყანა მოისრა“ (იოსელიანი 1980: 358). ეპიდემია გარკვეული პერიოდი მინელდა, თუმცა მცირე ხნის შემდეგ (იმავ 1812 წელს) კვლავ დაფიქსირდა: „მეორეთ გაჩნდა ჟამი ჩყიბ – 1812“ (ყოფილი 1967: 636). დასავლეთ საქართველოში მომაკვდინებელ დაავადებას თან დაერთო მოუსავლიანობა და შიმშილი. მცირე დროის განმავლობაში იმერეთში შიმშილმა და „ჟამმა“ 12 000 ოჯახი იმსხვერპლა (გუგუშვილი 1949: 289).

1812 წლის მაისში თბილისში „შავი ჭირით“ დაინფიცირების ახალი შემთხვევები დადასტურდა, თუმცა, ხელისუფლებამ ეს ინფორმაცია საიმპერატორო კარს არ აცნობა. ამას ადასტურებს გენერალ რტიშჩევის წერილი პოლიციის მინისტრისადმი, რომელიც 1812 წლის 2 ივნისით არის დათარიღებული. დოკუმენტიდან ირკვევა, რომ რტიშჩევმა უმაღლესი ხელისუფლებისადმი 1812 წლის 21 მაისში გაგზავნილ ანგარიშში საჭიროდ არ ჩათვალა ეპიდემიის შესახებ არსებული ინფორმაციის მიწოდება (როგორც ჩანს, ის ძალზე უმნიშვნელო იყო). 1812 წლის ზაფხულში დაავადება თბილისის სამხედრო პოსპიტალსა და იარალის არსენალის სიახლოვეს, მუშათა დასახლებაში გავრცელდა. გამოაშკარავდა 43 დაინფიცირებული და 36 საეჭვო სიმპტომების მქონე ადამიანი. დაინფიცირებულთაგან 30 გარდაიცვალა, დანარჩენებმა კი 10 დღიანი მკურნალობა გაიარეს. ხელისუფლებამ დაავადების გაჩენის წყ-

აროს ვერ მიაკვლია. ვარაუდობდნენ, რომ სენი ან უშუალოდ დედაქალაქში გაჩნდა, ან მცხეთიდან და იმერეთიდან ჩამოსულმა მგზავრებმა შემოიტანეს. გენერალ რტიშჩევის ბრძანებით დაწვეს თბილისში ნაპოვნი მოქალაქეების მიერ გადამალული ნივთები, რომლებიც ინფექციის გავრცელების საფრთხეს წამოადგენდნენ. დეზინფექცია დედაქალაქში გენშტაბის დოქტორ კრეიტონის მეთოდით (გაძლიერებული გაზით – ასეთ დოკუმენტში მითითებული) ხდებოდა. ეპიდემია თბილისსა და მის შემოგარენში დროებით ჩაცხრა (აქტები 1873: 346, №403). თუმცა, 1813 წლის სექტემბრის ბოლოს ისევ გავრცელდა. ამას ადასტურებს გენერალ რტიშჩევის მიერ გენერალ სიმონოვიჩისადმი გაგზავნილი 1813 წლის 31 ოქტომბრით დათარიღებული წერილი. დოკუმენტში აღნიშნულია ასევე, რომ იყო შემთხვევები, როდესაც ადგილობრივი მოსახლეობა ხელისუფლების მიერ დადგენილ საკარანტინო წესებს არ იცავდა. ასეთ შემთხვევას ჰქონდა ადგილი გორის მაზრის სოფელ მეჯვრისხევში. რტიშჩევი სიმონოვიჩს ურჩევდა, სიტუაციის გასაკონტროლებლად შეექმნა საგანგებო კომისია, რომელშიც სამხედრო ჩინოვნიკები შევიდოდნენ. მისი რეკომენდაციით კომისიას სათავეში ჩაუდგებოდა პოდპოლკოვნიკი ტოკარევი (აქტები 1873: 347-348, №407).

ზემოთ ნახსენები წერილიდან ჩანს, რომ ეპიდემიის წინააღმდეგ ბრძოლაში ჩართულები იყვნენ თბილისელი მოხალისეები, რომელთათვის განეული საქმის სანაცვლოდ ხელისუფლებას გასამრჯელო უნდა მიეცა. რტიშჩევი რჩევას აძლევდა სიმონოვიჩს, რომ ეპიდემიის დასრულებამდე, ვიდრე საგანგებო კომისია არ გადანაყვეტდა, მოხალისეებს გასამრჯელოს არ შეპირებოდნენ. კომისია შეაფასებდა მათ მიერ შესრულებულ სამუშაოს და მხოლოდ ამის შემდეგ გადაეცემოდათ დაავადებასთან მებრძოლ მოქალაქეებს ფულადი გასამრჯელო (აქტები 1873: 347-348, №407).

1813 წელს ეპიდემიის გავრცელების დროს, „საქართველოში მომხდარი შემთხვევების შესახებ არსებულ უწყისში“ აღნიშნულია, რომ „შავი ჭირის“ შეჩერების მიზნით თბილისში შექმნილმა სამხედრო ჩინოვნიკებისაგან დაკომპლექტებულმა დროებითმა კომისიამ სასურველი შედეგი გამოიღო. მისი საქმიანობა მოსახლეობისგან გადამალული ნივთების ამოღებით დაიწყო. კომისიას დედაქალაქიდან საეჭვო მდგომარეობაში მყოფი მოქალაქეები კარანტინში გადაჰყავდა. მათგან დიდი ნაწილი გამოჯანმრღელდა. თბილისში ეპიდსიტუაცია თანდათან დასტაბილურდა, თუმცა, მალე, გორის და ანანურის მაზრებში დაავადების ახალი შემთხვევები გამოვლინდა (აქტები 1873: 348, №408).

თბილისში „შავი ჭირით“ დასნებოვნებულ ხალხზე ზრუნვით განსაკუთრებით გამოიჩინა თავი სტეფანე მიზანდარმა, რომელიც ხელისუფლების გადანაყვეტილებით კვარტალურ ზედამხედველად დაინიშნა და კარანტინის კომისრის მოვალეობის შესრულება დაეკისრა. გადმოცემით იგი უშიშრად შედიოდა დაინფიცირებულებთან. ჯანმრთელი მოქალაქეები გადაჰყავდა ლაზარეთებში და ქალაქის შემოგარენში. 1813 წლის 31 დეკემბერს სტეფანე მიზანდარი კვარტალურ ზედამხედველად გადაიყვანეს გარეთუბნის მე-5 განყოფილებაში, სადაც ეპიდემია მისი დიდი ძალისხმევით შეჩერდა (რეხვი-აშვილი 2020).

1814 წლის ნოემბერში „შავი ჭირის“ ეპიდემიის შემთხვევები გამოვლინდა პოზდევის კაზაკთა მე-8 პოლკში. ამის მიზეზი, რუსი სამხედრო მოსამსახურის მიერ მოპარული დასნებოვნებული ნივთები იყო. გენერალ სიმოვონიჩის მიერ მთავარმართებელ რტიშჩევის სახელზე შედგენილ პატაკში აღნიშნულია, რომ პოზდევის დონის კაზაკთა მე-8 პოლკის რიგებში გაურკვეველი გარემოების გამო იმატა გარდაცვლილთა რიცხვმა. მიზეზის დასადგენად ანანურის კომენდანტმა მაიორმა კუმიკოვმა და გორიდან ჩამოსულმა ქალაქის მკურნალმა კორალიმ კაზაკთა საგუშაგო შეამოწმეს, სადაც 3 დასნებოვნებული, 5 გარდაცვლილი (მათ შორის, ერთი ოფიცერი) და საეჭვო მდგომარეობაში მყოფი 18 ადამიანი აღმოჩნდა. მოკვლევით დადგინდა, რომ 1814 წლის 1 ოქტომბერს კაზაკებმა ცხენები საძოვრად არაგვის გადაღმა გადაიყვანეს. ღამე მათ მახლობლად მყოფ ქართველებს ნაბადი და ხალიჩა მოპარეს. მოპარული ნივთები კაზაკებმა ჯერ საგუშაგოზე გადამალეს, ხოლო შემდეგ ნაბადი ორად გაჭრეს და მათთან ერთად მცხოვრებ კაზაკს მიჰყიდეს, რომელიც დაავადდა და მე-4 დღეს გარდაიცვალა; იმავე თვეში ერთი კაზაკი ქალაქის (გორის) მკურნალ კორალისთან ერთად სოფელ ჩარგალში იმყოფებოდა, სადაც ეპიდემია იყო გავრცელებული. კაზაკმა ფშავიდან ცხვრის ორი გამოყვანილი ტყავი წამოიღო, 13 დღის შემდეგ სამხედრო მოსამსახურე დაავადდა და დაინფიცირების მე-6 დღეს გარდაიცვალა. გადამდებ სენს ასევე ოფიცერი და კიდევ ერთი კაზაკი ემსხვერპლა. სიმონოვიჩის პატაკში საუბარია ეპიდემიის შესაჩერებლად სასწრაფოდ გასატარებელ ღონისძიებების აუცილებლობაზე, ასევე კაზაკთა საგუშაგოზე გამვლელი მგზავრების შეჩერების აკრძალვაზე (აქტები 1873: 349, №410). XIX საუკუნის დასაწყისში, ეპიდემიის შედეგად არსებული მსხვერპლით განსაკუთრებით დასავლეთ საქართველო დაზარალდა. ეს შემთხვევითი არ იყო, რადგან დაავადება თურქეთიდან ვრცელდებოდა და შავი ზღვის ნავსადგურებში არაერთი დაინფიცირებული მგზავრი

შემოდოდა, რაც ინფექციის სწრაფად გავრცელებას ხელს უწყობდა. ამას ემატებოდა ადამიანებით ვაჭრობა, რომლის შედეგადაც დასავლეთ საქართველოს ათასობით მაცხოვრებელი თურქეთსა და ეგვიპტეში იყიდებოდა (სოსიაშვილი 2019). ეპიდემიის თურქეთიდან გავრცელებას ადასტურებს მთავარმართებელ რტიშჩევის მიერ საიმპერატორო კარის სახელზე გაგზავნილი, 1815 წლის 1 იანვრით დათარიღებული მოხსენება, რომლის თანახმად „შავი ჭირი“ იმ დროისთვის დაღმასვლით მიდიოდა. ეპიდემიის შემთხვევები შეინიშნებოდა სიღნაღის მაზრის ორ სოფელში: ვაკირსა და ანაგაში, ასევე სპილენძის ქარხნებში მყოფ თურქეთიდან ჩამოსულ ბერძენი ეროვნების მოქალაქეებში (აქტები 1873: 350, №411).

1817 წლით დათარიღებულ მოხსენებაში, რომელიც მთავარმართებელმა ერმოლოვმა რუსეთის საიმპერატორო კარს წარუდგინა, აღნიშნულია, რომ საქართველოს მოსახლეობა ბოლო ორ წელიწადში განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა. ამის მიზეზები იყო: შიმშილი და „შავი“ იმერეთის მოსახლეობის თითქმის ორი მესამედი გაუსაძლისმა სოციალურმა მდგომარეობამ და თურქეთიდან შემოსულმა ეპიდემიამ იმსხვერპლა (გუგუშვილი 1949: 288). „შავი ჭირის“ გავრცელებას კავკასიაში გარკვეულწილად ხელს უწყობდა სავაჭრო ტვირთბრუნვა. რუსეთის ხელისუფლებამ უსაფრთხოების ზომები შეიმუშავა. ცნობილია, რომ 1821 წლის 8 ოქტომბერს გამოცემულ იქნა კანონი ამიერკავკასიაში გარკვეული ვადით შეღავათიანი ვაჭრობისა და ტრანზიტის დანესებისათვის. დოკუმენტი ერთ-ერთი (მე-6) მუხლი სწორედ საკარანტინო წესების დაცვას ეხებოდა:

კარანტინული დაწმენდის წესები. განკარგულება, 1819 წ. უქაზში აღნიშნული, რომლითაც ხმელთაშუა ზღვის ნავსადგურებიდან მომავალი საქონელი ყუთებში და სასაპალნედ შეფუთვითი ორმაგი გარეკანითა და რუსეთის კონსულთა მიერ დაღდასმული, დაიშვება ოდესასა და რუსეთის შავი ზღვის სხვა ნავსადგურებში კარანტინული დაწმენდის გარეშე, ვრცელდება სამეგრელოს ნავსადგურებზედაც, თუ ყველა პირობა, იმ უქაზში აღნიშნული, სიზუსტით იქნება შესრულებული (გუგუშვილი 1949: 145).

რუსეთის ხელისუფლებამ ამის გარდა სპეციალური საკარანტინო დადგენილება გამოსცა:

ყველა სახის საქონელს, რომელსაც ადვილად აჰყვება შავი ჭირი და რომელიც შემოდის იმ ქვეყნებიდან ან გაივლის იქ, სადაც მძვინვარებს ეს სენი ან სადაც შესაძლებელია მისი არსებობა, დაუწესდება ორმოცდამეოთხეტი კარანტინი იმ შემთხვევაში, თუკი მფლობელი არ არის თანახმა, რომ საქონელი მარილმჟავათი გაინმინდოს ან წყალში ამოივლოს და შემდეგ რვა დღის განმავლობაში ჰაერზე განიავდეს. ზემოხსენებულ წესებს ემორჩილება შავი ჭირის ადვილად ამთვისებელი ყველა საქონელი, რომელიც შემოაქვთ დასწავლად ან საეჭვო ადგილებიდან. ეს წესი ვრცელდება ისეთი ქვეყნიდან შემოსულ საქონელზე, სადაც არავითარი სენი არ მძვინვარებს, მაგრამ თუკი ეს საქონელი გზად იმ ქვეყანაში ჩამოატარეს, სადაც ჯანმრთელობის დაცვის მდგომარეობა არაა დამაკმაყოფილებელია. ასეთ და შავი ჭირით მოდებული ან საეჭვო ქვეყნებიდან შემოსულმა საქონელმა შესაძლოა არ გაიაროს არც საკარანტინო ვადა და არც საკარანტინო წესით დაწმენდა, თუ ყუთები, რომლებშიც საქონელია ჩაწყობილი, დამზადებული და შეფუთულია ქვემოთ ჩამოთვლილი პირობების გათვალისწინებით:

1. თუ ეს საქონელი მოთავსებულია გაფისულ კასრებში, ყუთებში ან სკივრებში და დაგმანული ან დახუფულია ისე მტკიცედ, რომ მასში ჰაერი არ შედის, ან თუ კასრები, ყუთები და სკივრები კარგადაა გახვეული გასანთლულ ან გაფისულ ტილოში, ბენვგაცლილ ტყავსა თუ სხვა რაიმე მსგავს მასალაში.
2. თუ ამ გარესახვევის შემოწმებისას აღმოჩნდება, რომ იგი არსად არ არის დაზიანებული და გახეული.
3. თუ კასრები, ყუთები და სკივრები კარგად არის თოკით შეკრული და ბეჭდით დალუქული იმ ნავსადგურის რუსეთის კონსულის მიერ, საიდანაც ეს საქონელი გამოიგზავნა.
4. თუ კაპიტანი, რომელსაც მოაქვს საქონელი, წარმოადგენს დალუქულ პაკეტს იგივე ბეჭდით, რითაც საქონელია დაბეჭდილი, გარდა ამისა, თუ ეს პაკეტი შეიცავს რუსეთის კონსულის ცნობას, სადაც ზუსტად იქნება აღნიშნული ფუთებში, კასრებსა თუ ყუთებში მოთავსებული საქონლის სახეობა და რაოდენობა და თუ ეს საქონელი დაიტვირთა იმ ქვეყანაში, სადაც მოსახლეობის ჯანმრთელობა არავითარ ეჭვს არ იწვევს.
5. თუ ყუთების გახსნისას საქონლის რაოდენობა და სახეობა ზუსტად არ შეესაბამება რუსეთის მეფის კონსულის ცნობას, მაშინ ეს საქონელი თავისუფლდება ყოველგვარი კარანტინისაგან. თუ აღმოჩნდება, რომ საქონლის რაოდენობა და სახეობა ზუსტად არ შეესაბამება კონსულის ცნობას, თუ ლუქი დაზიანებულია, ან თუ აღიძრა ეჭვი იმის თაობაზე, რომ გზაში ყუთები გახსნეს, ამოიღეს ან ჩაამატეს რაიმე საგანი, ასეთ შემთხვევაში ყუთები და მათში მოთავსებული საქონე-

ლი გაივლის სრულ კარანტინს, ისევე როგორც ჭირით დასნეულებული ქვეყნიდან შემოტანილი საქონელი. აღნიშნული დადგენილება მიღებულ იქნა ჰერცოგ დე რიშელიეს დახმარებით. ამ დადგენილების თანახმად საფრანგეთიდან შემოტანილ ძვირფას ქსოვილებს საკარანტინო წესი არ ეხებოდა (გამბა 1987: 237-338).

თბილისის საბაჟოზე შემოწმების შემდეგ სავაჭრო საქონელს, როგორც პ. გუგუშვილი განმარტავს, ჩრდილოეთ კავკასიაშიც უნდა გაეწეოთ კარანტინი:

როგორც ვეროპულ, ისე აზიურ საქონელზე, როცა ის ამიერკავკასიიდან რუსეთში შეჰქონდათ, კონტროლს ახორციელებდა ტფილისის საბაჟო, რომელიც გაცემდა ხოლმე ამ საქონელზე დადგენილ მოწმობას. ამის შემდეგ საქონელი სამხედრო დაცვის ქვეშ საქართველოს სამხედრო გზით მიდიოდა მოზდოკის კარანტინში, სადაც 1823 წ. დანიშნული ოფიცერი ეწეოდა კვლავ კონტროლს, რათა უცხოეთის საქონელი რუსეთში დადგენილების წესის გარეშე არ შეპარულიყო (გუგუშვილი 1949: 192-193).

მოზდოკის გარდა კარანტინი არსებობდა ასევე სევასტოპოლში, სადაც შვიდი დღე გაატარა ცნობილმა მოლვანემ, დიპლომატმა და მთარგნელმა გიორგი ავალიშვილმა (1769-1850), რომელმაც 1819 წელს წმინდა მიწაზე იმოგზაურა. გიორგი ავალიშვილი წერს:

ხოლო ჩვენა შემდგომად შუვადღესა მეექვსესა ჟამსა მოვსცურვეთ ზღვის კალთით სევასტოპოლისა სამხედროსა კარანტინისა ნავთსაყუდელსა შინა, რომელიცა ირაცხების სოხუმკალით 700-ს ვერსტამდე, და მისცესა უწყებაჲ ფრეგატითა ამით ზარბაზნისა გამოსროლითა კარანტინელთა მოსვლისათვის ჩვენისა (ავალიშვილი 1984: 621).

გიორგი ავალიშვილს ფლოტის კონტრ-ადმირალმა, გენერალ მაიორმა ფილიპ ტიმოფეივიჩ ბიჩენსკიმ თავისი ადიუტანტი გაუგზავნა, რომელმაც ქართველ მოგზაურს კარანტინში გაჩერების შეღავათიანი პირობა შესთავაზა. რუსეთში არსებული საკარანტინო წესების შესაბამისად მგზავრები არსებული ეპიდემიიდან გამომდინარე საკარანტინო სივრცეში ექიმების მეთვალყურეობის ქვეშ 42 დღე ჩერდებოდნენ. მათგან განსხვავებით ქართველ მოგზაურს შვიდდღიანი შეყოვნების პირობა შესთავაზეს:

16-სა აქაურისა ფლოტისა მთავარსა კონტრ-ადმირალსა უფალსა ლენერალ-მაიორსა ფილიპ ტიმოფეივიჩ ბიჩენსკის მოველინა ჩემდა დილით ადიუტანტი თვისი, მოელოცა მშვიდობით მოსვლა და მკითხველსა სიმრთელისათვის ჩემისა, შემოეთვალა ესრეთ: „მოსვლისათვის თქვენისა მივსწერე ფეოდოსიის ქალაქ-მთავარსა უფალსა ტაინი სოვეტნიკსა ფეოდორ ივანოვიჩსა ენგელსა და ვთხოვე, რომ უფროს შვიდისა დღისა არ დაგაყენოსთ თქვენ კარანტინსა შინა“ (ავალიშვილი 1984: 621).

სამხედრო გემზე მყოფ გიორგი ავალიშვილს ციებ-ცხელება შეეყარა. ხომალდი, რომელზეც წმინდა მიწაზე მიმავალი მოგზაური იმყოფებოდა, ზღვაში კარანტინის მოშორებით შეიყვანეს:

17-სა განვატარე დღეი ესე ფრეგატსა ამას ზედა პერობილმან ციებითა და სიცხეთა. 18-სა შეველ კერძობითურთ ჩემით და ბარგით კარანტინსა შინა სრულსაყოფად წესდებულებისა, რომელსა-ცა ჟამსა მოუვიდა უფალსა კაპიტანსა პაპაიეგოროვსა ბრძანებაი, რათა შეიტანოს მყის ფრეგატი სიღრმესა ზღვისასა მოშორებით ვითარცა კარანტინისა, ესრეთვე სხვათაცა შენობათა და დაგეს მუნ რომლისათვისცა მომცემან ჩემდა მშვიდობისა, შეაცურვა ფრეგატი უშორესსა ადგილსა, ბრძანებისამებრ კერძოდ ჩრდილოეთისად და დააყენა მუნ ლუზათა ზედა (ავალიშვილი 1984: 622).

კარანტინში მყოფ ადამიანებთან არსებული წესების შესაბამისად სავალდებულო იყო სოციალური დისტანციის დაცვა. გიორგი ავალიშვილი მოუწახულებიათ კაპიტან ბარანოვსკის და მის მხლებელ ორ ოფიცერს, თუმცა, მოგზაურის გადმოცემით, მნახველები მის საცხოვრებელ ოთახში არ შესულან:

ამასვე დღესა მოვიდა ბრანტვახტი რედუთ-კალით სოხუმ-კალას მომყვანი ჩემი და დადგა ნავთსაყუდელსა კარანტინისასა, მახლობლად ადგილისა მის, სადაცა იდგა ფრეგატი ჩვენი აქათ დათხოვნილი. მმოთხვეობასა შინა ჩემსა გარე სადგომისა ჩემისა მოვიდა ჩემდა უფალი კაპიტანი ბარანოვსკი ორითა ოფიცერთა შორით მოლოცვად მშვიდობით მოსვლისათვის ჩემისა, რომელ-

თადმიცა მიმგებებელმან თანასწორითავე მიაღერებია, შემოვიწვიე ესენი სადგომსა ჩემსა, გარნა ამათ ვერ იკადრეს შემოსვლად მას შინა დაუხსნელად სჯულთა კარანტინისათა და ვერცა ვითანხმე მიღებად ჩაისა, თუნდა წმინდისა ქვეშე ცისა. უკანასკნელ დავხვდი ამათ კეთილითა ღვინითა და საზამთროითა, რომელნიცა შეექცნენ სასურველისა წადილითა და გავიყარენითცა (ავალიშვილი 1984: 623).

გიორგი ავალიშვილს სევასტოპოლის კარანტინის ზედამხედველმა იეგორ ივანოვიჩმა მკურნალობა შესთავაზა:

ვიყავ მწოლარეი შემდგომად ცივება-სიცხეთა ოფლსა შინა. წინააღმდეგად ნებისა ჩემისა და დაუკუთხავადცა შემოყო ხელი საბნისა ქვეშე ჩემისა, გასინჯა მაჯაი ჩემი და თხოვით ენაიცა; დაწერა რეცეპტი და წარგზავნა მოღებად წამლისა, ვინაითგან მაცივების მე ყოველ დღე, ვითარცა მოვიხსენე ზემო უკვე მისთვის (ავალიშვილი 1984: 623).

გიორგი ავალიშვილს წამლის მიღებაზე უარი უთქვამს, რის გამოც კარანტინის ზედამხედველი კანონით დადგენილი ვადით კარანტინში დატოვებით დამუქრები:

ხოლო ოდესცა ესმა და იხილვა ჩემგან უარი და არასაჭიროდ შერაცხვაი არცა წამლისა მის მიღებისა და არცა მკურნალობისა მისისა, მაშინ მცირედ რამე რეცა განმწარებულმან ამის ძლით, მომიგო ესრეთ: – თავადო! უკეთუ არ შემოსლვულობავით თქვენ კარანტინსა ამას შინა ჩემდამი რწმუნებულსა, მაშინ იქმნებოდით თქვენ განრინებულ ესევეთარისა ჩემმიერისა წინადადებისაგან, გარნა ან გშვენისთ მორჩილებად რჩევისა ჩემისა და მიღებად წამლისა ამის, ვინაითგან, თუმცა ჰგონებთ თქვენ მხოლოდ ოდენ ცივებითა პყრობილად თავსა თვისსა, არამედ ველი მე კვალად უშაშიშრესსაცა სენსა, მოკლედ ვთქვათ, გონებისამებრ ჩემისა, მომსრველისა ჭირსა. სხვებრ, წინააღმდეგსა დროსა მივიქცევი რაპორტითა მთავრობისადმი, მით რამეთუ სრულებით განსაწმენდელად თქვენსა, კაცთა თქვენთა და ბარგისა თქვენისა მივიღო ბრძანებით 42-თა დღეთა აქ შენახვისათვის თქვენისა (ავალიშვილი 1984: 624).

კარანტინში ეჭვობდნენ, რომ არსებული სიმპტომებიდან გამომდინარე ქართველ დიპლომატს „შავი ჭირი“ ჰქონდა. მოგზაური იძულებული გახდა კარანტინის ზედამხედველისაგან დანიშნული წამლები მიეღო. შვიდი დღის შემდეგ ავადმყოფი გამოკეთდა და კონტრ-ადმირალმა ბიჩენსკიმ ფეოდოსიის მმართველის – ენგელისაგან კარანტინიდან მისი გაშვების ნებართვა მიიღო:

23-სა. უფალსა ღენერალ-მაიორსა კონტრ-ადმირალსა ბიჩენსკის მიეღო წერილი ფეოდოსიის ქალაქ-მთავრისა ენგელისა მიერ ჩემის დათხოვნისა და მოელოცა ჩემთვის განთავისუფლება ჩემი კარანტინით. თანადვე დაემოწმა ამას პირისპირ მოლოცვაი ჩემდა კარანტინისა ამის დირექტორისა, პირველისა რანგის კაპიტანისა უფლისა პონტელეი ნიკოლაევიჩისა დრაკუპოლისა, ყოვლითურთ პატივისწინისა და კეთილისა გვამისა მიერ, ხოლო შემდგომად ამისა სხვათაცა წევრთა კარანტინისა ამისთა (ავალიშვილი 1984: 626).

გიორგი ავალიშვილს აღწერილი აქვს სევასტოპოლის კარანტინი და კარანტინში მყოფ ადამიანებთან ურთიერთობის წესი.

კარანტინსა ამას შინა არიან სახლნი ქვით აღგებულნი ადგილ-ადგილ 13-ნი. შორავს სევასტოპოლ ქალაქსა ხმელითა სამსა ვერსთა ზედა თანასწორ ვითარც წყლითაცა [...] ყოველნი კარანტინსა ამას შემოსლვულნი უცხოს მხრივ თანამდებ არიან, უკეთუ აქვსთ რაიმე შინა საჭიროებაი დაწერად მათსა სახელდებით და მიცემად ნაწერისა ამის აქ საგანგებოდ დადგინებულისა მარკიტანტისა, რომლისა ძლითცა მიიღებენ ყოველსავე ნათხოვსა სიითა მით, დასწრობათა შინა განწესებულთა წევრთასა. მიღებად მათსა მისლვული დადგების გარე მოაჯირისა და მუნ კმაყოფილი მოიქცევის სადგომსა თვისსა, გარნა მიუცემელად კვალადცა მათთვის თეთრისა (ავალიშვილი 1984: 625).

როგორც ჩანს, კარანტინში მყოფი მგზავრების ნახვა გარკვეული დისტანციიდან იყო ნებადართული, რათა დაავადების გადადების რისკი შეემცირებინათ. საკარანტინო წესების შემოღება კავკასიაში არსებულ სავაჭრო-ეკონომიკურ ურთიერთობებს ზღუდავდა. თბილისში 1828 წლის 10 ოქტომბერს გახსნილი პოკორვსკის იარმარქტის შეფერხების ერთ-ერთი მიზეზი, როგორც მთავარმართებელი ბარონ როზენი რუსეთის ფინანსთა მინისტრის კანკრინისადმი გაგზავნილი წერილში აღნიშნავდა, ეკატერინოგრადის კარანტინი იყო (გუგუშვილი 1949: 220).

1830 წელს ირანიდან ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებში „შავი ჭირის“ ახალი ტალღა გავრცელდა.³ ხელისუფლებამ ეპიდემიის შესაჩერებლად გაკვეთილი ღონისძიებები გაატარა. სენატორების – კუტაისოვის და მეჩნიკოვის – მიერ იმპერატორის სახელზე შედგენილი ანგარიშის მიხედვით ამიერკავკასიაში 13 კარანტინი მოქმედებდა. აქედან საქართველოში: ორთაჭალის, ანანურის, დმანისის, წალკის, სურამის, დივგირის, სოხუმ-კალეს, რედუტ-კალეს და ჯამბაზის (ახალციხიდან 110 ვერსის დაშორებით) თურქეთის საზღვართან) კარანტინები, ასევე ბორჯომის ხეობაში არსებული ბლოკჰაუზის დროებითი საგუშაგო (აქტები 1881: 124-127, №79). რუსეთის ხელისუფლება საკარანტინო სივრცეების მოსაწყობად და სადებიზინფექციო სამუშაოების ჩასატარებლად საკმაოდ დიდ თანხებს ხარჯავდა (აქტები 1881: 129-134, №81). 1832 წლის 28 აპრილით დათარიღებულ წერილში, რომელიც მთავარმართებელმა ბარონ როზენმა საიდუმლო მრჩეველს – ბლუდოვს გაუგზავნა, აღნიშნულია, რომ საქართველოში ჩამოსულმა სენატორებმა კუტაისოვმა და მეჩნიკოვმა გასცეს რეკომენდაცია, რომლის თანახმადაც მოსახლეობის კუთვნილი ეპიდემიით დასნეოვნებული ნივთების განადგურების სანაცვლოდ ხალხისთვის ფულადი კომპენსაცია უნდა მიეცათ. წერილიდან ირკვევა, რომ განადგურებული ნივთების შეფასება და მათი ანაზღაურება მთავარმართებელ პასკევიჩს ჯერ კიდევ სენატორების ჩამოსვლამდე განუხორციელებია. ხელისუფლება იწონებდა აღნიშნულ რეკომენდაციას, რადგან ასეთმა პოლიტიკამ დიდი როლი შეასრულა ეპიდემიის შეჩერების საქმეში. ხელისუფლების გადანყევტილებით განადგურებული ნივთების სანაცვლოდ ფულადი დახმარების გაცემა უნდა გაგრძელებულიყო და ის ყველა ფენას მოიცავდა, ოღონდ კომპენსაცია არ შეეხებოდა ფუფუნების საგნებს (აქტები 1881: 129-134, №81). საიდუმლო მრჩეველის ბლოდოვის სახელზე გრაფ კანკრინის მიერ გაგზავნილი მიმართვიდან ჩანს, რომ „შავი ჭირის“ ეპიდემიის მოსალოდნელი გავრცელების გამო, გაძლიერებული იყო როგორც შიდა კარანტინები, ისე სასაზღვრო დაცვა (აქტები 1881: 137-145, №87).

1838 წელს „შავმა ჭირმა“ იფეთქა ახალციხის მხარეში. გენერალ გოლოვინის მიერ საიდუმლო მრჩეველის ბლუდოვისადმი 1838 წლის 23 ივლისით დათარიღებულ მიმართვაში აღნიშნულია, რომ ახალციხის მხარის ზოგიერთ სანჯაყში ეპიდემიის შემთხვევები გამოვლინდა. 1838 წლის 19 ივლისს, ქალაქ ახალციხეში გადამდებ ინფექციას ახალციხის სანჯაყის მმართველის კაპიტან ლუკოვსკის საკუთრებაში მყოფი (ყმა) გოგონა შეეწირა. 20 ივლისს, როგორც აღნიშნული დოკუმენტიდან ირკვევა, გარდაცვლილი გოგონას მკურნალი, სამხედრო ჰოსპიტლის კოორდინატორი ჰენკელი დაავადდა, რომელიც 23 ივლისს გარდაიცვალა. გოლოვინის წერილში აღნიშნულია, რომ მისი ადგილზე არყოფნის დროს „შავი ჭირისაგან“ ამიერკავკასიის დაცვის მიზნით თბილისის სამხედრო გუბერნატორის მიერ მიღებული იქნა რეგულაციები, მათ შორის საგანგებო, რომელიც სამხედრო სფეროს ეხებოდა. ამ განკარგულებათა ძირითადი ადრესატები იყვნენ ამიერკავკასიის „შავი ჭირისაგან“ დაცვის კომიტეტი, ახალციხის მხარის უფროსი, კარანტინების ინსპექტორი და ახალციხის პროვინციასთან მოსაზღვრე ყველა ადმინისტრაციული ერთეულის ხელმძღვანელი. „შავი ჭირის“ გავრცელების პრევენციის მიზნით გაცემულ იქნა განკარგულებები, რომელთა ნაწილი მალე გატარდა: 1. ახალციხის პროვინციიდან აბასთუმნის სანჯაყის გავლით გურიისკენ მიმავალ გზაზე მოეწყო დროებითი კარანტინი. 2. მოქმედება განაახლა დროებითმა კარანტინმა ბაღდათში, რომელიც ქობლიანის სანჯაყში შავი ჭირის გამოვლენის დროს მიმდინარე წლის (1838 წ.) აპრილში იყო მოწყობილი. 3. დაარსდა საკარანტინო კორდონი ახალქალაქსა და ალექსანდროპოლს შორის. 4. მოეწყო დროებითი კარანტინი სურამსა და ბორჯომის ხეობაში ხიდურ კონსტრუქციებს შორის და ახალციხის პროვინციიდან წალკის გავლით – წალკის ციხესიმაგრეში. 5. ახლად დაარსებულ კარანტინებში სამედიცინო მომსახურების და მონიტორინგის მიზნით მივლინებულ იქნა სამედიცინო სამმართველოს ორი წევრი და ორი სამხედრო მედიკოსი, აგრეთვე ორი ფერმალი და ორი ბეზიქალი. 6. ახლად გახსნილ კარანტინებში გაიგზავნა 12-12 კარავი, დაინიშნა თითო ოფიცერი კომისრის თანამდებობაზე, ხოლო საგუშაგოების მოსაწყობად გამოყვეს 20-20 რიგითი და თითო უნტერ-ოფიცერი. 7. კარანტინების ინსპექტორის დასახმარებლად მასთან დაინიშნა სამხედრო უწყების უნტერ-ოფიცერი. 8. ახალციხის მხარის პერიმეტრზე მოეწყო კორდონი, რომელშიც ქვეითი ჯარი და კაზაკები ჩადგნენ. 9. ახალციხის მხარის საკარანტინე ხაზის უზრუნველსაყოფად ბორჩალოს დისტანციიდან წალკის მიმართულებით განწესდა 100 ადამიანი, ხოლო გორის მაზრიდან ბორჯომის ხეობისაკენ – 60 ადამიანი, სხვა მაზრებში კი მათი საზღვრების სიგრძის შესაბამისად. 10. მოეწყო ახალი საკარანტინე ტერმინალი (დოკუმენტში წერია „ტერმინი“, თუმცა სავარაუდოდ უნდა იყოს „ტერმინალი“), რომელიც ახალციხის მხარესთან საზღვრის მიღმა მყოფი მოსახლეობის ურთიერთობას დაარეგულირებდა. 11. ახალციხის მხარეში არსებული ყველა სასაზღვრო და დროებითი კარანტინი, ისევე როგორც ადგილობრივი ხელმძღვანელობა უნდა მომარაგებულიყო საჭირო რაოდენობის სადიზინფექციო საშუალებებით. 12. დადგინდა, რომ თბილისიდან და ამიერკავკასიის სხვა

ადგილებიდან გამოგზავნილ კორესპონდენტებს საკარანტინო დეზინფექცია თბილისის საფოსტო კანტორასთან არსებულ კარანტინში უნდა გაეწყო, ხოლო ახალციხის მხრიდან გასულ კორესპონდენტებს – ახალციხის და ალექსანდროპოლის კარანტინებში (აქტები 1884: 72, №78).

ახალციხის მხარეში „შავი ჭირის“ შესაჩერებლად ხელისუფლებამ დამატებით ზომები მიიღო. 1838 წლის 26 ივლისს საიდუმლო მრჩევლის ბლუდოვის მიერ გენერალ-ლეიტენანტ ბრაიკოს სახელზე გაგზავნილ წერილში ეპიდემიის სანინააღმდეგო ღონისძიებების ნუსხა 6 პუნქტად არის განერილი (აქტები 1884: 73, №79). თბილისის სამხედრო გუბერნატორის მიერ ეპიდემიის შესაჩერებლად წარმოდგენილი გეგმა, რომელიც გოლოვინმა მოიწონა 27 წლის წინ მთავარმართებელ მარკიზ პაულუჩის მიერ „შავი ჭირის“ წინააღმდეგ შემუშავებული სამოქმედო გეგმის მსგავსია. ამ ორ გეგმას შორის მცირედენი განსხვავებაა და ის მხოლოდ ოფიციალური წერილების მოძრაობას ეხება, რომელიც გოლოვინის მიერ საიდუმლო მრჩევლის ბლუდოვისადმი გაგზავნილი გეგმის მეთორმეტე პუნქტს წარმოადგენს. გოლოვინის მიმართვის ადრესატმა – ბლუდოვმა წარმოდგენილ გეგმას მხარი დაუჭირა, ეპიდემიის შესაჩერებლად თავისი ხედვა დამატებით ექვს პუნქტად ჩამოაყალიბა და 1838 წლის 26 ივლისს გენერალ-ლეიტენანტ ბრაიკოს წარუდგინა. ბლუდოვის წერილში აღნიშნულია, რომ გოლოვინის მიერ დასახული ღონისძიებები მისაღებია, თუმცა მას საჭიროდ მიაჩნდა სხვა ზომების მიღებაც: 1. იმ დროის განმავლობაში, ვიდრე შავი ჭირი იარსებებდა 28 დღის განმავლობაში არავის არ უნდა დაეტოვებინა დასნეოვნებული ადგილები. ვადის ათვლა უნდა დაწყებულიყო ტანსაცმლის საკარანტინო წესების მიხედვით გასუფთავების დღიდან. 2. იკრძალებოდა შალის, მატყლის, ბენვის, ბამბულის, აბრეშუმის, სელის, ქერელის, ბუმბულის, ნედლი ტყავის და მათგან დამზადებული ნივთებისა და ტანსაცმლის გამოტანა დასნეოვნებული ადგილებიდან, ვიდრე შავი ჭირი მთლიანად არ შეწყდებოდა, ხოლო გამოტანა დასაშვები იქნებოდა საკარანტინო წესდებით განსაზღვრული შეკვამლის და განიავების შემდეგ. 3. მეტალის და ხისგან დამზადებული ნივთების გარდა ყველა დანარჩენი – ტანსაცმელი, ლოგინი, თივა, ჩალა, ნაბადი, ქერა, თუ სხვადასხვა ბენვეული, რომელთაც დასნეოვნებულები იყენებდნენ, აგრეთვე სახლსა და ეზოში არსებული ნაგავი დიდი სიფრთხილით უნდა დაენვათ. ყოველივე ამას ზედამხედველობა სათანადო მოხელეს უნდა გაენია. რაც შეეხება სახლებს, მათი შეკვამლა, მოსუფთავება და განიავება არანაკლებ 8 დღე-ღამის განმავლობაში უნდა გაგრძელებულიყო. ბლუდოვის აზრით, აღნიშნული ღონისძიება ჩაანაცვლებდა სახლების დანვის პროცედურას და უფრო უსაფრთხო იქნებოდა. სახლები მხოლოდ იმ შემთხვევაში უნდა დაენვათ, თუ მათი განმენდის შესაძლებლობა არ არსებობდა. მრჩევლის დასკვნით, თუ ყველა სახლი დანვას დაექვემდებარებოდა, ეს ხალხში ზედმეტ შიშს და უიმედობას გამოიწვევდა. 4. აუცილებელი იყო ხალხის დარწმუნება, რომ სახლებისა და ნივთების განმენდისას არანაირი ნივთები არ გადაემაღათ, რომ დეზინფექციის შემდეგ მოხდებოდა მათი უკან დაბრუნება. გადამალვაში მხილებულნი მთელი სიმკაცრით დაისჯებოდნენ საკარანტინო კანონების მიხედვით. 5. დეპუტების და სხვა კორესპონდენტების საკარანტინო დამუშავება უნდა განხორციელებულიყო სპეციალურ ყუთებში ქლორის შეკვამლით. უნდა მომხდარიყო პაკეტების კუთხეების ახევა, რათა ქლორის პაკეტების ყველა ნაკეცში შეეღწია. 6. აუცილებელი იყო ხალხის დარწმუნება, რომ დასნეოვნებულ ადგილებში საეჭვო მდგომარეობაში არსებული ნივთების განმენდა მოეხდინათ ამიერკავკასიის მოსახლეობისათვის ცნობილი წესის მიხედვით: გამდინარე წყალში მათი რამდენიმე საათიანი მოთავსებით (აქტები 1884: 73, №79). ახალციხის მხრიდან საქართველოში ეპიდემიის სწრაფი გავრცელების შეკავების მიზნით, ხელისუფლებამ აღნიშნული კუთხის ქვეყნის სხვა რეგიონებთან დამაკავშირებელი გზების მკაცრი კონტროლი დააწესა და ამ საქმის ხელმძღვანელობა, როგორც გენერალ გოლოვინის მიერ 1838 წლის 6 აგვისტოს საიდუმლო მრჩევლის, ბლუდოვისადმი გაგზავნილი წერილიდან ჩანს, გენერალ-მაიორ ალექსანდრე ჭავჭავაძეს მიაწოდო. ამავე წერილიდან ირკვევა, რომ ალექსანდრე ჭავჭავაძემ წარმატებით გააკონტროლა საკარანტინო ხაზი, შურაგელის დისტანციის არპაჩიდან შავი ზღვის სანაპირომდე. 1840 წლის აპრილში ალექსანდრე ჭავჭავაძე ახალციხის მხარის საკარანტინო ხაზის ხელმძღვანელად დაინიშნა (აქტები 1884: 84, №101), ხოლო 1840 წლის დეკემბერში ამიერკავკასიის შავი ჭირისაგან დაცვის კომიტეტის თავმჯდომარედ (აქტები 1884: 85, №106).

ეპიდემიის შემთხვევების გამოვლენაზე მონიტორინგი დავალებული ჰქონდა კარანტინების ინსპექტორს, კოლეგიის ასესორს პაულს (აქტები 1884: 74-75, №80). ხელისუფლების მიერ დროულად გატარებულმა ღონისძიებებმა ეპიდემიის გავრცელება შეაფერხა. „შავი ჭირი“ თავდაპირველ კერებს არ გასცილებია. ესენი იყო: სოფ. ადიგენი, აბასთუმნის ებრაელთა უბანი – „რაბათ-კალე“, სოფ. ვალე და ქ. ახალციხე. საიდუმლო მრჩევლისადმი გოლოვინის მიერ ზემოთ ნახსენები წერილის გაგზავნის დროს „რაბათ-კალეში“ გარდაიცვალა 3 ადამიანი, დაინფიცირებული იყო 4, აქედან 1 გამოჯანმრ-

თელდა; ადიგენში გარდაიცვალა 9 წლის გოგონა; ახალციხეში 19 ივლისიდან 31 ივლისამდე ეპიდემიამ 28 ადამიანი იმსხვერპლა, დაინფიცირდა 7 მოსახლე, აქედან 3 გამოჯანმრთელდა. აქვე, აღნიშნულია, რომ 1838 წლის 24 ივლისს, მოულოდნელად გარდაიცვალა ნალკის სასაზღვრო ხაზზე, დონის მე-8 პოლკის წარმომადგენელი ნასლედიშევი. გვამის დათვალიერებისას საქართველოს საექიმო სამმართველოს ოპერატორმა, მედიცინის დოქტორმა უმესამ, ეჭვი „შავი ჭირის“ ეპიდემიაზე მიიტანა. ნასლედიშევის დაინფიცირების მიზეზი მისივე საცხოვრებელი უნდა ყოფილიყო. იგი მიტოვებული, დასნებოვნებული სოფლის სიახლოვეს მდებარეობდა (აქტები 1884: 74-75, №80).

როგორც გენერალ გოლოვინის მიერ საიდუმლო მრჩეველის-ბლუდოვისადმი 1838 წლის 1 სექტემბრით დათარიღებული მიმართვიდან ჩანს, ხელისუფლებამ ახალციხეში ეპიდემიის შესაჩერებლად შექმნილი კომიტეტი გადაახალისა და გადამდები დაავადების წინააღმდეგ ბრძოლის 21 პუნქტიანი გეგმა შეიმუშავა. კომიტეტს სათავეში ედგა გენერალი კლუგენაუ, ხოლო მისი ახალი თანაშემწე იყო ჟანდარმთა კურპუსის ვიცეპოლკოვნიკი გრინფელდი. ზემოთ ნახსენებ მიმართვაში, აღნიშნულია, რომ ახალციხის მხარეში „შავი ჭირი“ კვლავ მძვინვარებდა. კარგი ამინდების მიუხედავად, რასაც, ნესით, შავი ჭირის გავრცელების შენელებისათვის ხელი უნდა შეეწყო, სიკვდილიანობის მაჩვენებელი მაინც არ იკლებდა. გოლოვინი ვარაუდობდა, რომ ამინდების გაუარესების პირობებში, შესაძლებელი იყო ეპიდემია კიდევ უფრო გაძლიერებულიყო. ადგილზე შექმნილი ვითარების გასაცნობად გოლოვინმა ახალციხეში მიაგვლინა საქართველოს სამოქალაქო გუბერნატორის მოვალეობის შემსრულებელი, „შავი ჭირისგან“ ამიერკავკასიის დაცვის კომიტეტის თავმჯდომარე გენერალ-მაიორი ახლესტიშევი და ამავე კომიტეტის წევრი, თბილისის სამხედრო ჰოსპიტლის მთავარი ექიმი სახელმწიფო მრჩეველი – პრიბილი. მათ გოლოვინს დანვრილებით მოახსენეს ახალციხეში შექმნილი ვითარების შესახებ და სიტუაციის დარეგულირების მიზნით საკუთარი მოსაზრებები გააცნეს. გოლოვინმა საჭიროდ მიიჩნია დამატებითი ზომების მიღება, რისთვისაც მან ახალციხეში დაარსებულ კომიტეტს შემდეგი ზომების გატარება დაავალა: 1. ყოველდღიურად უნდა ჩაეტარებინათ სხდომები და სხდომის ოქმის ერთი ასლი მისთვის უნდა გაეგზავნათ, ხოლო მეორე – შავი ჭირისაგან ამიერკავკასიის დაცვის კომიტეტისთვის. 2. ახალციხეში შავი ჭირის დამარცხების, მისი სანჯაყებში გავრცელების აღკვეთის მიზნით საკარანტინო წესდებით გათვალისწინებული ვალდებულებების შესრულება აუცილებელი იყო. 3. შავი ჭირის შერჩერების საქმეში განსახორციელებელი ღონისძიებებისთვის საჭირო თანხები უნდა გამოეყენებინათ შეუფერხებლად, ამისთვის განსაკუთრებული ნებართვა საჭირო არ იყო. კომიტეტის თითოეულ წევრს საკუთარი კეთილგონიერებით უნდა გაეთვალისწინებინა სახაზინო ინტერესები. 4. კომიტეტის წევრებად უნდა შეეყვანათ კეთილსინდისიერი და დამსახურებული მოქალაქენი. ქალაქის სამი ნაწილიდან უნდა შერჩეულიყო სამი ადამიანი, რომლებიც კომიტეტის საიდუმლო პოლიციას შექმნიდნენ. მათ დაევალებოდათ მოკვლევა, თუ რომელ სახლში ვინ დაავადდა, შავი ჭირისაგან ვინ გარდაიცვალა, მალულად ვინ სად დაკრძალეს და ა. შ. 5. ქალაქგარეთ მოკლე ვადებში უნდა მოწყობილიყო ლაზარეთი, სადაც ადგილობრივი მაცხოვრებლები და სამხედრო პირები ერთად განთავსდებოდნენ. 6. ლაზარეთთან მოეწყობოდა განყოფილება, რომელიც საექმო მდგომარეობაში მყოფი ადამიანებისთვის იქნებოდა განკუთვნილი. სწორედ იქ მოთავსდებოდნენ დასნებოვნებულთა ოჯახებში მცხოვრები მოქალაქენი და სამხედრო პირები. 7. მძიმე დანაშაულისთვის სასჯელდადებული პატიმრების საკმაო რაოდენობა ახალციხეში თუ არ აღმოჩნდებოდა, საჭირო იყო კარანტინის მომსახურე პერსონალად მოქალაქეების დაქირავება. 8. უნდა მომხდარიყო ქალაქის მაცხოვრებელთა გაყვანა ბანაკებში, ან სპეციალურად მოწყობილ ფანჩატურებში, ხოლო მათი სახლების დეზინფექცია უნდა ჩაეტარებინათ საკარანტინო წესების მიხედვით. 9. ახალციხეში მყოფი ყარაულის გარდა ბანაკებში უნდა გაეყვანათ ყველა სამხედრო პირი გამონაკლისების გარეშე. ქალაქში უნდა შეწყვეტილიყო ყოველგვარი სახის სამუშაოები. 10. დროთა განმავლობაში საკარანტინო წესების დაცვით უნდა გაენმინდათ ახალციხის ციხესიმაგრე, ქალაქის ახალი ნაწილი და ებრაელთა უბანი, რომელიც ქალაქის ძველ ნაწილს ემიჯნებოდა (სადაც შავი ჭირი მძვინვარებდა). 11. კომიტეტის შეხედულებისამებრ ქალაქის ძველ ნაწილში განთავსებული ყველა სახაზინო სამსახური უნდა გადასულიყო სხვა ადგილებში. 12. უნდა შეწყვეტილიყო ახალციხის მცხოვრებთა ყოველგვარი კავშირი ახალციხის მხარის სანჯაყებთან, რისთვისაც უნდა მოწყობილიყო ოთსკაციანი პიკეტები, ისინი ახალციხის გარშემო განლაგდებოდნენ. 13. ახალციხეში იკრძალებდა სავაჭრო ტვირთბრუნვა, ვიდრე ეპიდემია არ შეწყდებოდა. 14. საფოსტო კანტორაში უნდა აკრძალულიყო ყველა სახის ამანათის მიღება, იმ ჩამონათვალის მიხედვით, რომელიც საოლქო საფოსტო კანტორისთვის იყო განერილი. 15. მოსახლეობის ღარიბ ფენას კვირაში ერთხელ უნდა დარიგებოდა ფქვილი, რომლის ხარჯიც კომიტეტის თანხიდან დაიფარებოდა. 16. შემის მოთხოვნილება დაკმაყოფილდებოდა სახაზინო ტყიდან. აქედანვე მოხდებოდა მასალის

გამოყოფა სპეციალური ფანჯატურების და სათავსოების მოწყობის მიზნით. 17. კომიტეტს უფლება ჰქონდა გამოეყენებინა საინჟინრო უწყების და სამხედრო ჰოსპიტლის სპეციალისტები, რომლებსაც კომიტეტის დავალებები უნდა შეესრულებინათ. 18. მიძიმე ტვირთის, ასევე სურსათის გადაზიდვის დროს კომიტეტს შეეძლო ესარგებლა სახაზინო და სამხედრო დანაყოფების კუთვნილებაში არსებული: ხარებით, ცხენებით და სხვ. 19. ქალაქიდან მოსახლეობის გაყვანის შემთხვევაში კომიტეტის განკარგულებაში იქნებოდა სამხედრო უწყების კუთვნილი ორასი კარავი. 20. ახალციხის გარნიზონის დასახმარებლად გაიგზავნა ქვეითთა ბატალიონი და კაზაკთა ასეული. 21. გაგზავნილი იყო საკმარისი თანხა კომიტეტის ეპიდსაწინააღმდეგო ღონისძიებების დანახარჯებისთვის (აქტები 1884: 75-77, №82).

ხელისუფლების მიერ სკრუპულოზურად განერილი გეგმის მიუხედავად ახალციხეში „შავი ჭირის“ გავრცელების ფაქტები მაინც შეიმჩნეოდა. 1838 წლის სექტემბერში დაავადებით 18 წლის ბიჭი გარდაიცვალა. ამანახის სასაზღვრო საგუშაგოზე „შავმა ჭირმა“ სამი კაზაკი იმსხვერპლა. ოფიციალური მონაცემებით, ეპიდემიის შემთხვევები აღარ ფიქსირდებოდა: ვალეში, ადიგენში და აბასთუმნის ებრაულ უბანში (აქტები 1884: 77-78, №83).

ინფორმაცია ახალციხის მხარეში „შავი ჭირით“ დაინფიცირებულების, გარდაცვლილთა და გამოჯანმრთელებულთა შესახებ შემოგვინახა ერთ-ერთმა რუსულმა დოკუმენტმა. დოკუმენტი დათარიღებული არ არის, თუმცა, სავარაუდოდ, ახალციხესა და მის გარშემო არსებულ სოფლებში 1838 წლის ეპიდემიის შედეგებია ასახული. აღნიშნული დოკუმენტის მიხედვით: ქართული სახაზო №1 ბატალიონიდან – დაავადდა 97 მამაკაცი და 4 ქალი, გარდაიცვალა 75 მამაკაცი და 3 ქალი, გამოჯანმრთელდა 18 მამაკაცი, ავად იყო 4 მამაკაცი და 1 ქალი; საარტილერიო რაზმიდან – დაავადდა 7 მამაკაცი, გარდაიცვალა – 5, გამოჯანმრთელდა – 2; საინჟინრო უწყების სამხედრო მუშათა ასეულიდან – დაავადდა 20 მამაკაცი და 6 ქალი, გარდაიცვალა 16 მამაკაცი და 6 ქალი, გამოჯანმრთელდა 3 მამაკაცი, დაავადდა 1 მამაკაცი; ჰოსპიტლის პერსონალიდან – დაავადდა 15 მამაკაცი, გარდაიცვალა 12, გამოჯანმრთელდა 3; ქალაქის (ახალციხე) მაცხოვრებლებიდან – დაავადდა 44 მამაკაცი და 32 ქალი, გარდაიცვალა 26 მამაკაცი და 23 ქალი, გამოჯანმრთელდა 18 მამაკაცი და 9 ქალი; დონის კაზაკთა №23 პოლკიდან – დაავადდა 1 მამაკაცი, გამოჯანმრთელდა 1; დონის კაზაკთა №24 პოლკიდან – დაავადდა 4 მამაკაცი, გარდაიცვალა 2, გამოჯანმრთელდა 2; ურალის კაზაკთა პოლკიდან – დაინფიცირდა 1 მამაკაცი, ავად 1 მამაკაცი; კერძო პირებიდან – დაავადდა 12 მამაკაცი და 6 ქალი, გარდაიცვალა 9 მამაკაცი და 4 ქალი, გამოჯანმრთელდა 3 მამაკაცი და 2 ქალი; სულ დაავადდა 201 მამაკაცი და 48 ქალი, გარდაიცვალა 145 მამაკაცი და 36 ქალი, გამოჯანმრთელდა 50 მამაკაცი და 11 ქალი, ავად იყო 6 მამაკაცი და 1 ქალი; სოფელ აბასთუმნის, ებრაელთა უბნიდან – დაავადდა 7 მამაკაცი და 5 ქალი, გარდაიცვალა 5 მამაკაცი და 5 ქალი, გამოჯანმრთელდა 2 მამაკაცი; სოფელ აბოდან – დაავადდა 10 მამაკაცი და 9 ქალი, გარდაიცვალა 2 მამაკაცი და 4 ქალი, გამოჯანმრთელდა 8 მამაკაცი და 5 ქალი; სოფელ ვალედან – დაავადდა 1 ქალი, გარდაიცვალა 1 ქალი; სოფელ ადიგენიდან – დაავადდა 1 ქალი, გარდაიცვალა 1 ქალი; სოფელ ხონადან – დაავადდა 3 მამაკაცი და 3 ქალი, გარდაიცვალა 2 მამაკაცი და 2 ქალი, გამოჯანმრთელდა 1 მამაკაცი და 1 ქალი; საკარანტინო ხაზიდან – დაავადდა 3 მამაკაცი, გარდაიცვალა 3 მამაკაცი; კოჩკავესკის კარანტინიდან – დაავადდა 2 მამაკაცი, გარდაიცვალა 2 მამაკაცი; სულ დაავადდა 25 მამაკაცი და 19 ქალი, გარდაიცვალა 14 მამაკაცი და 13 ქალი, გამოჯანმრთელდა 11 მამაკაცი და 6 ქალი. ახალციხის მხარეში ეპიდემიით დაინფიცირებულთა საერთო რაოდენობამ შეადგინა 226 მამაკაცი და 67 ქალი, გარდაიცვალა 159 მამაკაცი და 49 ქალი, გამოჯანმრთელდა 61 მამაკაცი და 17 ქალი. დოკუმენტის შედგენის დროს ეპიდემიით დაავადებული იყო 6 მამაკაცი და 1 ქალი (აქტები 1884: 80, №88).

კავკასიაში „შავი ჭირის“ გავრცელების საფრთხე მომდევნო წლებშიც არსებობდა. მეფისნაცვალმა მიხეილ ვორონცოვმა (1844-1854) რუსეთის ცენტრალურ ხელისუფლებას ეპიდემიის ახალი ტალღის პრევენციის მიზნით საკარანტინო სივრცეების შენარჩუნებით „შავი ჭირისაგან“ დამცავი ხაზის შექმნა შესთავაზა. საიდუმლო მრჩევლის პეროვსკის სახელზე 1845 წლის 21 მაისს გაგზავნილ ნერილში გრაფი ვორონცოვი აღნიშნავდა:

კავკასიონის იქით კარანტინების შენარჩუნებით თურქეთში, ან სპარსეთში გადამდები დაავადების ხელახალი აფეთქების შემთხვევაში ჩვენ ნებისმიერ დროს გვექნება შესაძლებლობა მაშინვე ავამოქმედოთ ისინი. კავკასიის საკარანტინო ხაზზე დაუყოვნებლივ მივიღოთ პრევენციული ზომები და ჩვენს საზღვრებში ეპიდემიის თუნდაც უმნიშვნელო შემოღწევის შემთხვევაში ადგილებზე უმკაცრესი პოლიციური ზომების გატარებას შევუდგეთ, რაც დაავადების საწყის ეტაპზე შეწყვეტის თვალსაზრისით ერთობ ეფექტურია. ამიერკავკასიაში კარანტინების შენარჩუნებით, იმპერიის შიდა ნაწილის დასაცავად, საკარანტინო-პოლიციურ ზომებს შეუფერხებლად განვახორციელებთ.

ამრიგად, ჩვენ გვექნება: 1. კავკასიის დამცავი ხაზი; 2. ამიერკავკასიის მთავარი დამცავი ხაზი; 3. ხაზი შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე ბუგასიდან ჩვენს საზღვრამდე (თურქეთთან) (აქტები 1885: 214, №220).

კაცობრიობას არაერთი განსაცდელი ახსოვს. სახელმწიფოთა შორის გაუთავებელი ომები, ბუნებრივი კატაკლიზმები, კონტინენტებს მოდებული პანდემიები დიდი მსხვერპლით მთავრდებოდა. ისტორიის რთულ, წინააღმდეგობებით აღსავსე გზაზე მრავალი გამონვევის წინაშე ყოფილა ჩვენი ქვეყანაც, რომელმაც არაერთხელ იგემა მომაკვდინებელი ეპიდემიის – „შავი ჭირის“ შემოტევა. თუმცა უნდა ითქვას, რომ მსხვერპლი საქართველოში შედარებით ნაკლები იყო, შესაძლებელია, ამას განაპირობებდა ქართველთა საცხოვრისის გეოგრაფიული მდებარეობიდან გამომდინარე საუკუნეთა მანძილზე ჩამოყალიბებული იმუნიტეტი. ვფიქრობთ, ჩვენ მიერ მოძიებული ინფორმაციის გაცნობა და გაანალიზება მკითხველს საშუალებას მისცემს გაეცნოს, როგორ უმკლავდებოდნენ ქართველები კაცობრიობისთვის მნიშვნელოვან გამონვევად ქცეულ ინფექციებს XIX საუკუნის I ნახევარში.

შენიშვნები

- ¹ იმ დროისთვის თბილისის კომენდანტი მაიორი სააკაძე იყო.
- ² რუსულ დოკუმენტში მოხსენიებული „მილიცია“ ახალციხის განსათავისუფლებლად მებრძოლი ქართველებით დაკომპლექტებული შენაერთი იყო (ლომსაძე 2011: 132).
- ³ თავრიზიდან წამოსულმა ეპიდემიამ 1831 წლის აპრილში ერაყშიც შეაღწია და ათასობით ადამიანი იმსხვერპლა. „შავი ჭირით“ დაინფიცირდა ბაღდადის გამგებელი, წარმომბოთი ქართველი დაუდფაშა მანველაშვილი, რომელიც ეპიდემიას ძლივს გადაურჩა (ჯანელიძე, სილაგაძე 1967: 300-301, 306).

დამონებანი

- ავალიშვილი 1984:** გ. ავალიშვილი. მგზავრობა თბილისიდან იერუსალიმამდე, *ქართული პროზა*, VI, თბილისი.
- აქტები 1868:** Акты, собранные Кавказской Археографической комиссией (АКАК). Под общ. ред. А. Д. Берже, т. II, Под ред. А. Д. Берже, Тифлис.
- აქტები 1870:** Акты, собранные Кавказской Археографической комиссией. Под общ. ред. А. Д. Берже, т. IV, Тифлис.
- აქტები 1873:** Акты, собранные Кавказской Археографической комиссией, Под общ. ред. А. Д. Берже, т. V, Тифлис.
- აქტები 1881:** Акты, собранные Кавказской Археографической комиссией, Под общ. ред. А. Д. Берже, т. VIII, Тифлис.
- აქტები 1884:** Акты, собранные Кавказской Археографической комиссией, Под общ. ред. А. Д. Берже, т. IX, Тифлис.
- აქტები 1885:** Акты, собранные Кавказской Археографической комиссией, Под общ. ред. А. Д. Берже, т. X, Тифлис.
- გამბა 1987:** ყ.-ფ. გამბა. *მოგზაურობა ამიერკავკასიაში*, ფრანგულიდან თარგმნა, კომენტარები დაურთო მზია მგალობლიშვილმა, ტომი პირველი, თბილისი.
- გუგუშვილი 1949:** პ. გუგუშვილი. *საქართველოსა და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება XIX-XX სს. თბილისი*.
- დადიანი 1962:** ნ. დადიანი. *ქართველთა ცხოვრება*, შ. ბურჯანაძის რედაქტორობით, თბილისი.
- იოსელიანი 1978:** პ. იოსელიანი. *ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა*, თბილისი.
- იოსელიანი 1980:** *საქართველოს ისტორიის ქრონიკები*, პროფ. ა. იოსელიანი რედაქტორობით. თბილისი.
- ლომსაძე 2011:** შ. ლომსაძე. *სამცხე-ჯავახეთი*, თბილისი.
- ორბელიანი 2009:** ა. ორბელიანი. *მოგონებები, XIX საუკუნის ქართველი მოღვაწენი*, თბილისი.
- ჟორდანი 1967:** თ. ჟორდანი. *ქრონიკები*, გამოსაცემად მოამზადეს გივი ჟორდანიამ და შოთა ხანთაძემ, ტ. III, თბილისი.
- რეხვიაშვილი 2020:** ჯ. რეხვიაშვილი. *შავი ჭირი, ქოლერა, სახადი, „ისპანკა“, რას გადაურჩა საქართველო?! ვებ-გვერდი: <https://www.radiotavisupleba.ge/a/Savi-Wiri-qolera-saxadi-ispanka---ras-gadaurCa-saqarTve-lo-/30468650.html> (ნანახია: 16.05.2021)*
- სამუშია 2015:** ჯ. სამუშია. *შავი ჭირის ეპიდემია საქართველოში, 1802-1804 წლებში გენერალ სერგეი ტუჩკოვის ცნობების მიხედვით, საისტორიო კრებული, წელიწდეული*, ტ., 5.
- სოსიაშვილი 2019:** გ. სოსიაშვილი. ბრიტანელი მოგზაურები ჩარლზ ლეონარდ ირბი და ჯეიმს მენგელსი თურქების მიერ ტყვედ გაყიდული ქართველების შესახებ XIX საუკუნის I მეოთხედში, *საერთაშორისო სიმპოზიუმი, ქართულ-თურქული ურთიერთობები, მოხსენებათა თეზისები*, ანკარა.
- ქართველიშვილი 1952:** ი. ქართველიშვილი. *მემუარები*, ა. იოსელიანის გამოკვლევით, რედაქციით და შენიშვნებით, თბილისი.
- ჯანელიძე, სილაგაძე 1967:** დ. ჯანელიძე, ბ. სილაგაძე. *ქართველი მამლუქები ეგვიპტესა და ერაყში*, თბილისი.

OUTBREAK OF PLAGUE PANDEMIC IN GEORGIA DURING THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY

Giorgi Sosiashvili

During the reign of the King Giorgi XII the “Black Death” outbreak had occurred on several occasions in Georgia, however the Royal house had not possessed enough power to set up quarantine places. Due to the fact that the spread of the epidemic had occurred from Turkey, the Georgian royal house had set the bounds on trades in Akhaltsikhe. It is worth noting that these measures had become successful for some time. Due to the many disease cases, the Russian government had set up a special quarantine near the “Blue” monastery in Tbilisi, for the population diseased with the plague. In 1802, there had been a new outbreak in Georgia, in Javakheti. Apart from Javakheti, many cases had taken place in the villages on Kartl-Kakheti, as this is attested from the correspondences of General Lazarev to Tsitsianoff. The first case of the plague had taken place near Tbilisi, in village on December 23, 1802. The information about the outbreak of the epidemic had been passed to the Civil Governor General Sergey Tuchkov and Tsitsianoff, however, the latter did not believe in the provided information. However, finally, Tsitsianoff had been convinced that the disease had in fact been the plague and therefore had decreed to close down Tbilisi and not let anyone beyond the city. Due to the fact spread of the disease, on January 13, 1803 Tsitsianoff had requested Petersburg to provide necessary medical personnel and medicine to counter the epidemic threats. As according to the governmental decree, a special quarantine had been set up in Dusheti on August 1803. According to the sources from General Tuchkov, the population had been prohibited to leave the capital city. As according to the letter to Tsitsianoff, which had been based on the information provided by Executive Expedition members 1570 people had died of the epidemic in Georgia during 1803-1804.

The new wave of the “Black Plague” had been spread throughout the Caucasus from Turkey, among which was the case, when the epidemic outbreak had spread in the villages near Akhaltsikhe. The wide spread of the outbreak had occurred in Georgia in 1811 too. In 1812 plague had once more occurred in Georgia, which is attested in the “Chronicles of Abashidze” (“Imeretian Chronicles”), and according to which, the pandemic had resulted in large number of deaths. On May 1812 new cases of plague had been identified in Tbilisi, however, the local government had not informed the center. In Summer 1812, the epidemic had spread in the workers suburb, near the military hospital: 43 diseased and 36 patients with symptoms had been identified. Among the infected, 30 had died, whereas the rest had undergone the mandatory 10-day quarantine. In the end of September 1813, the disease had spread again. Stepane Mizandari had shown significant care towards the diseased ones, during the endemic outbreak in Tbilisi, whereas as of the governmental decree he had been appointed to the quarterly supervisor and the quarantine commissioner positions. In the beginning of the nineteenth century, the waves of epidemic outbreak had put the population in terrible situation. The western part of Georgia had suffered significantly, due to the difficult social situation and the deaths as a result of the epidemic outbreaks. This had not been coincidental, as the epidemic spread had started from Turkey and the ports on the Black Sea coastline, from the diseased travelers, which had assisted in fast-spreading of the disease.